

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і контролю

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

рівень вищої освіти: «магістр»

на тему: «Екологічна сертифікація як елемент охорони навколишнього
середовища»

Виконала студентка 2 курсу, групи МЕПП – 6
Спеціальності 8.18010005
«Екологічна політика і право»
Іншакова Вікторія Геннадіївна

Керівник к.геогр.н., доцент
Бургаз Олексій Анатолійович

Рецензент к.ф.-м.н., доцент
Курятников Владислав Володимирович

АНОТАЦІЯ

На сьогоднішній день стандартизація та сертифікація, управління якістю складають взаємопов'язану систему і є невід'ємною частиною ринку.

Стандартизація і сертифікація – це нормативно-методична база забезпечення якості продукції і конкурентноздатності виробництва.

Дуже важлива роль стандартизації і сертифікації для рішення наступних задач народного господарства:

- забезпечення високої якості дитячого харчування;
- забезпечення безпеки продукції і послуг для життя і здоров'я громадян і навколишнього середовища;
- зниження ризику токсикологічного впливу харчових продуктів і питної води;
- створення науково обґрунтованих норм безпеки для потенційно небезпечних машин, устаткування і приладів;
- охорони і поліпшення умов життєзабезпечення;
- утилізації відходів.

Метою роботи є визначення ролі екологічної стандартизації у збереженні навколишнього природного середовища, визначення методології формування екологічної сертифікації, аналіз організаційного та економічного механізму розвитку системи екологічної сертифікації.

Магістерська кваліфікаційна робота складається з анотації, переліку скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, та списку літератури. Загальний обсяг роботи складає 106 сторінок.

Ключові слова: екологічна стандартизація, стандарти, навколишнє середовище, державне управління, природокористування.

SUMMARY

To date, standardization and certification, quality management constitute a coherent system, and is an integral part of the market.

Standardization and certification - a regulatory and methodological basis to ensure product quality and competitiveness of production.

A very important role of standardization and certification for solving these problems of the economy:

- providing high quality of baby food;
- security products and services to life and health and the environment;
- reducing the risk of toxicological impact of food and drinking water;
- creating scientifically based safety standards for potentially dangerous machinery, equipment and instruments;
- protection and improvement of life support;
- waste disposal.

The aim is to determine the role of environmental standardization in the preservation of the environment, the definition of the methodology of forming environmental certification, analysis of organizational and economic mechanism of development of environmental certification.

Master's qualification work consists of list of abbreviations, abstract, introduction, three chapters, conclusions and list of references. Total volume of work is 106 pages.

Key words: environmental certification, standards, environment, state government,

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	9
1 СУТНІСТЬ І ЗМІСТ СЕРТИФІКАЦІЇ.....	11
1.1 Законодавча і нормативна основа сертифікації.....	13
1.2 Організаційна структура і види діяльності УкрСЕПРО.....	17
1.3 Вимоги до органів з сертифікації й випробувальних лабораторій (центрів).....	22
2 МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ.....	28
2.1 Еколого-економічний підхід у формуванні системи екологічної сертифікації.....	28
2.2 Соціально-економічні основи становлення екологічної сертифікації.....	43
2.3 Екологічна сертифікація в контексті економічних трансформацій в Україні.....	51
3 ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ.....	61
3.1 Врахування положень екологічної сертифікації в екологічній політиці держави.....	61
3.2 Організаційний механізм розвитку екологічної сертифікації.....	75
3.3 Стимулювання розвитку екологічної сертифікації.....	87
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	102

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

Держспоживстандарт – Державний комітет технічного регулювання і споживчої політики;

УкрСЕПРО – єдина державна система сертифікації в Україні;

НПС – навколишнє природне середовище;

ЕА – екологічний аудит;

ОВНС – охорона і використання навколишнього середовища;

СОТ – Світова організація торгівлі;

ДСТУ ISO – запис гармонізованого стандарту України з міжнародним;

ІЕС – Міжнародна електротехнічна комісія;

SGS – Міжнародна служба сертифікації;

ISO – Міжнародна організація зі стандартизації;

CEN – Європейський комітет зі стандартизації;

ІТС – Міжнародний торговий центр;

NAFTA – Північно-Американський договір вільної торгівлі;

EQO – Європейська організація якості;

ECOSOC – Економічна та Соціальна Рада ООН;

UN/ECE – Європейська економічна комісія ООН;

WHO – Всесвітня організація з охорони здоров'я;

ЕЕС – Європейське економічне співтовариство;

EFQM – Європейський фонд управління якістю;

EQNET – Європейська організація з випробовувань та сертифікації систем якості;

WFSO – Світова організація безпеки харчових продуктів;

IQNet – Міжнародна мережа сертифікації;

ЕАО – Установа ООН з продовольства і сільськогосподарського господарства;

- ILAC – Міжнародний форум з акредитації лабораторій;
- EAC – Європейська акредитація сертифікаційної діяльності;
- CSD – Комісія ООН зі сталого розвитку;
- EOTC – Європейська організація з випробувань та сертифікації;
- ANCI – Американський інститут стандартів;
- AFNOR – Французька Асоціація із стандартизації;
- IAF – Міжнародний форум з акредитації;
- ISIS – банк даних єдиної європейської інформаційної системи стандартизації;
- HACCP – Система контролю критичних точок;
- IQRS – Міжнародна система рейтингів якості;
- GEN – Глобальна мережа екологічного маркування.

ВСТУП

На сьогоднішній день стандартизація та сертифікація, управління якістю складають взаємопов'язану систему і є невід'ємною частиною ринку.

Характерною рисою ринкової економіки є наявність конкурентного середовища.

Національна інфраструктура з стандартизації, управління якістю, акредитації та метрології відіграє головну роль для забезпечення конкурентоспроможності в секторі експорту. Вона повинна вчасно надавати експортерам адекватну інформацію про технічні регламенти і стандарти та повідомляти їм про зміни, що передбачаються. Сертифікат відповідності, який отриманий за помірну плату та в короткі терміни, повинен прийматись ринком, куди поступає продукція. Повинні бути доступними консультаційні послуги, за допомогою яких можна переробити або покращити потенційну експортну продукцію для того, щоб вона відповідала особливостям ринку, на який експортується.

Споживачі та суспільство очікують на те, що продукція та товари повсякденного попиту на ринку будуть безпечними, не нанесуть шкоди їх здоров'ю. Суспільство також розраховує на те, що продукція та товари повсякденного попиту не будуть шкідливо впливати на навколишнє середовище. Проте, на ринки поступає продукція, яка має попит, але не є безпечною, а часто є небезпечною для здоров'я і навколишнього середовища. Приклади таких значних невдач: продаж червоного м'яса (баранина, свинина, яловичина) в Європі, яке призводить до захворювання коров'ячим сказом, продаж шин для чотириколісних автомобілів в Америці, які розривалися на середній швидкості руху, що призвело до фатальних випадків, тощо. Тому уряд повинен втручатись у ринок, вимагаючи, щоб споживчі товари відповідали

мінімальним стандартам - технічним регламентам, які були зроблені обов'язковими за допомогою певного законодавчого механізму.

Подібна ситуація існує стосовно місцевих рослин та тварин, які піддають небезпеці людське життя через внесені пестициди, іноземні рослинні матеріали, бактерії, хвороби тощо. Тому уряд застосовує заходи, щоб захистити рослинний та тваринний світ, а також здоров'я людини проти таких негараздів.

В даний час вже очевидно, що конкурентоздатність будь-якого підприємства залежить, у першу чергу, від якості його продукції або послуг як сукупності властивостей і характеристик, що володіють здатністю задовольняти реально існуючі і прогнозовані потреби споживача.

Стандартизація і сертифікація – це нормативно-методична база забезпечення якості продукції і конкурентоздатності виробництва.

Дуже важлива роль стандартизації і сертифікації для рішення наступних задач народного господарства:

- забезпечення високої якості дитячого харчування;
- забезпечення безпеки продукції і послуг для життя і здоров'я громадян і навколишнього середовища;
- зниження ризику токсикологічного впливу харчових продуктів і питної води;
- створення науково обґрунтованих норм безпеки для потенційно небезпечних машин, устаткування і приладів;
- охорони і поліпшення умов життєзабезпечення;
- утилізації відходів.

Метою роботи є визначення ролі екологічної стандартизації у збереженні навколишнього природного середовища, визначення методології формування екологічної сертифікації, аналіз організаційного та економічного механізму розвитку системи екологічної сертифікації

1 СУТНІСТЬ І ЗМІСТ СЕРТИФІКАЦІЇ

Сертифікація в перекладі з латині означає «зроблено вірно». Для того щоб переконатися в тім, що продукт «зроблений вірно», треба знати, яким вимогам він повинний відповідати і у який спосіб можливо одержати достовірні докази цієї відповідності. Загальновизнаним способом такого доказу служить сертифікація відповідності. Але перш ніж привести офіційне визначення цього поняття, розглянемо пов'язані з ним терміни.

Установлення відповідності заданим вимогам сполучено з випробуванням. Під випробуванням розуміється технічна операція, що полягає у визначенні однієї або декількох характеристик даної продукції відповідно до встановленої процедури, за прийнятими правилами.

Випробування здійснюють в випробувальних лабораторіях, причому цю назву вживають по відношенню як до юридичного, так і до технічного органа.

Систематичну перевірку ступеня відповідності заданим вимогам прийнято називати оцінкою відповідності. Більш частковим поняттям оцінки відповідності вважають контроль, що розглядають як оцінку відповідності шляхом вимірювання конкретних характеристик продукту.

В оцінці відповідності найбільш достовірними вважаються результати випробувань «третьою стороною». Третя сторона - це особа або орган, визнані незалежними ні від постачальника (перша сторона), ні від покупця (друга сторона).

З оцінкою відповідності зв'язана перевірка відповідності, нагляд за відповідністю, забезпечення відповідності.

Перевірка відповідності - підтвердження відповідності продукції (процесу, послуги) установленим вимогам за допомогою вивчення доказів.

Нагляд за відповідністю - це повторна оцінка з метою переконатися в тім, що продукція (процес, послуга) продовжує відповідати установленим вимогам.

Забезпечення відповідності - це процедура, результатом якої є заява, що дає впевненість у тім, що продукція (процес, послуга) відповідають заданим вимогам. Стосовно до продукції це може бути:

- заява постачальника про відповідність, тобто його письмова гарантія в тім, що продукція відповідає заданим вимогам; заява, що може бути надрукована в каталозі, накладній, керівництві про експлуатацію або інше повідомлення, що відноситься до продукції; це може бути також ярлик, етикетка і т.п. Термін «заява постачальника про відповідність» означає, що постачальник (виготовлювач) під свою особисту відповідальність повідомляє про те, що його продукція відповідає вимогам конкретного нормативного документа. Це є доказом усвідомленої відповідальності виготовлювача і готовності споживача зробити продумане і визначене замовлення;

- сертифікація - процедура, за допомогою якої третя сторона дає письмову гарантію, що продукція, процес, послуга відповідають заданим вимогам.

Заява виготовлювача, що називають також заявою-декларацією, містить наступні відомості: адреса виготовлювача, що представляє заяву - декларацію, позначення виробу і додаткову інформацію про нього;

найменування, номер і дату публікації стандарту, на який посилається виготовлювач; указівка про особисту відповідальність виготовлювача за зміст заяви й ін.

Сертифікація вважається основним достовірним способом доказу відповідності продукції (процесу, послуги) заданим вимогам, що здійснюється за правилами визначеної процедури.

Процедури, правила, випробування й інші дії, які можна розглядати як складові самого процесу (діяльності) сертифікації, можуть бути різними в залежності від ряду факторів. Серед них - законодавство, що стосується стандартизації, якості і безпосередньо сертифікації; особливості об'єкта сертифікації. Іншими словами, доказ відповідності здійснюється за тою або іншою системою сертифікації.

1.1 Законодавча і нормативна основа сертифікації

В Україні робота із сертифікації стала проводитися після виходу постанови Кабінету Міністрів № 95 від 27.02.92 р. і Декрету Кабінету Міністрів «Про стандартизацію і сертифікацію» у травні 1993 р. На їхній основі були розроблені перші нормативні документи системи сертифікації УкрСЕПРО.

Зараз в Україні діє більш 30 нормативних документів державної системи сертифікації УкрСЕПРО.

Національним органом, що керує всією роботою з сертифікації в Україні, є Держспоживстандарт. Під його керівництвом розроблені всі нормативні документи державної системи сертифікації УкрСЕПРО (надалі Система). Він активно працює з питань сертифікації в міжнародних, європейських організаціях і Міждержавній Раді з питань метрології, стандартизації і сертифікації СНД.

Законодавча база сертифікації незалежної України бере свій початок із Закону України 1991 р. «Про захист прав споживачів» [1].

Цей Закон визначає загальні правові, економічні і соціальні основи захисту прав громадян - споживачів продукції (товарів, робіт, послуг). Усі споживачі, що знаходяться на території України, при придбанні і використанні продукції для задоволення своїх потреб мають право на:

- державний захист інтересів;
- гарантований рівень споживання;
- належну якість продукції, торговельного й інших видів обслуговування;
- безпеку продукції;
- достовірну інформацію про якість, кількість і асортимент продукції;
- відшкодування збитків, причинених продукцією неналежної якості, відшкодування шкоди заподіяного продукцією, небезпечної для життя і здоров'я людей;

- звертання в суд і інші уповноважені державні органи за захистом індивідуальних прав;

- об'єднання в суспільства, союзи і інші громадські формування.

Законодавчу базу сертифікації створюють також є закони України, у яких визначені вимоги до якості і безпеки продукції, процесів або послуг. Це насамперед закони України «Про охорону праці» [2], «Про пожежну безпеку» [3], «Про забезпечення санітарного й епідеміологічного благополуччя населення» [4], «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [5], «Про зовнішню економічну діяльність» [6], «Про якість і безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини» [7], постанови Верховної Ради «Про затвердження порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» (№1211 від 09.11.97 р.) [8].

Для реалізації сертифікації в Україні була створена система сертифікації УкрСЕПРО (далі Система). Основні документи - керівні нормативні документи (КНД) - були затверджені і введені в дію наказом Держстандарту України від 30.06.1993р. До них відносяться:

КНД 50-002-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення [9].

КНД 50-003-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів з сертифікації продукції і порядок їхньої акредитації [10].

КНД 50-004-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до випробувальних лабораторій і порядок їхньої акредитації [11].

КНД 50-005-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції [12].

КНД 50-006-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Атестація виробництва. Порядок здійснення [13].

КНД 50-007-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Реєстр системи [14].

В даний час нормативна база сертифікації удосконалюється: на зміну керівним нормативним документам (КНД) вводяться державні стандарти України, що гармонізовані з міжнародними нормативними документами.

Наступним етапом розвитку сертифікації в Україні стало введення стандартів ДСТУ 3410-3420-96 діючих з 1997р. Остаточний зміст система сертифікації УкрСЕПРО придбала після внесення змін в ДСТУ 3410-3420-96 і введення їх в дію з 2003 р. Деякі стандарти гармонізовані з Міжнародними європейськими стандартами (табл. 1.1)

Таблиця 1.1 – Нормативні документи системи сертифікації УкрСЕПРО [15]

Код документу	Назва документу
1	2
ДСТУ 2296-93	Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування
ДСТУ 2462-96	Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення
ДСТУ 3410-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення
ДСТУ 3411-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів із сертифікації продукції та порядок їх акредитації
ДСТУ 3412-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до випробувальних лабораторій та порядок їх акредитації
ДСТУ 3413-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції
ДСТУ 3414-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Атестація виробництва. Порядок здійснення
ДСТУ 3415-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Реєстр системи
ДСТУ 3416-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок реєстрації об'єктів добровільної сертифікації
ДСТУ 3417-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Процедура визначення результатів сертифікації продукції, що імпортується
ДСТУ 3418-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до аудиторів та порядок їх атестації
ДСТУ 3419-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Сертифікація систем якості. Порядок проведення
ДСТУ 3420-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів із сертифікації систем якості та порядок їх акредитації
ДСТУ 3498-96	Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис
КНД 50-050-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок сертифікації харчової продукції і продовольчої сировини
ДСТУ EN 45001-98	Загальні вимоги до діяльності випробувальних лабораторій
ДСТУ EN 45002-98	Загальні вимоги до атестації випробувальних лабораторій
ДСТУ EN 45003-98	Система акредитації калібрувальних і випробувальних лабораторій. Загальні вимоги до функціонування та визнання
ДСТУ EN 45004-98	Загальні вимоги до органів контролю різного типу
ДСТУ EN 45011-98	Загальні вимоги до органів із сертифікації продукції
ДСТУ EN 45012-98	Загальні вимоги до органів із сертифікації систем якості
ДСТУ EN 45014-98	Загальні вимоги до декларацій постачальника про відповідність

Продовження табл. 1.1

1	2
Р 50-026-94	Система сертифікації УкрСЕПРО. Вибір номенклатури показників, які підлягають обов'язковому включенню до нормативних документів для забезпечення безпеки продукції
Р 50-027-94	Система сертифікації УкрСЕПРО. Система розрахунків під час виконання робіт із сертифікації
Р 50-042-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Критерії оцінки органу з сертифікації продукції під час його акредитації
Р 50-043-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення експертизи документів випробувальних лабораторій
Р 50-044-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Побудова керівництва з якості для органу з сертифікації продукції
Р 50-045-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення експертизи документів органів з сертифікації продукції
Р 50-046-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Інспекційний контроль. Порядок проведення
Р 50-047-95	Система сертифікації УкрСЕПРО. Критерії оцінки органу з сертифікації систем якості під час його акредитації

В індустріально розвинутих країнах стало нормою наявність на підприємствах сертифікатів відповідності стандарту ISO 9001. Останні роки по 50-100 тис. нових підприємств сертифікують системи управління якістю, а в цілому більш ніж півмільйона мають сертифікат відповідності стандарту ISO 9001.

Досить актуальною є проблема безпеки і якості харчових продуктів. У зв'язку з цим виникла необхідність для ряду держав послідовно зміцнювати системи безпеки і якості харчових продуктів. НАССР - систем аналізу небезпечних факторів і визначення критичних контрольних точок, схвалена в усім світі, зокрема Комісією ООН і Євросоюзом. Впровадження даної системи не тільки реально гарантує безпеку харчових продуктів українських виробників, але і значно підвищує їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку. В Україні прийнятий відповідний національний стандарт ДСТУ 4161-2003.

НАССР - являє собою систему оцінювання і контролю небезпечних факторів продовольчої сировини, технологічних процесів, готової продукції, що забезпечує високу якість і безпеку харчових продуктів.

У наш час це - актуальна модель управління якістю і безпекою харчових продуктів у промислово розвинутих країнах світу. Важливо в цій системі те, що у випадку застосування принципів НАССР значною мірою знижуються рівні ризиків виникнення небезпек для життя і здоров'я споживачів харчової продукції.

1.2 Організаційна структура і види діяльності УкрСЕПРО

Система встановлює основні принципи, структуру і правила Української державної системи сертифікації продукції, процесів і послуг, призначена для проведення обов'язкової і добровільної сертифікації продукції, відкрита для вступу в неї органів з сертифікації й випробувальних лабораторій інших держав і доступна для будь-яких підприємств і організацій. Система припускає, що сертифікація на відповідність обов'язковим вимогам нормативних документів і вимогам, передбаченим чинним законодавством України, проводиться винятково в ній.

Система передбачає такі взаємозалежні види діяльності:

- сертифікацію продукції (процесів, послуг);
- сертифікацію систем якості;
- атестацію виробництва;
- акредитацію випробувальних лабораторій (центрів);
- акредитацію органів з сертифікації продукції;
- акредитацію органів з сертифікації систем якості;
- атестацію експертів-аудиторів по перерахованих видах діяльності.

Організаційну структуру Системи утворюють (рис. 1.1):

- Національний орган з сертифікації – Держспоживстандарт України;
- Національний орган з акредитації – Національна агенція з акредитації України (НААУ);
- науково-технічна комісія;
- органи з сертифікації продукції;

- органи з сертифікації систем якості;
- випробувальні лабораторії (центри);
- експерти-аудитори;
- науково-методичний і інформаційний центр;
- Державні підприємства «Стандартметрологія» Держспоживстандарту України;
- територіальні управління в справах по захисту прав споживачів;
- Український навчально-науковий центр зі стандартизації, метрології і сертифікації.

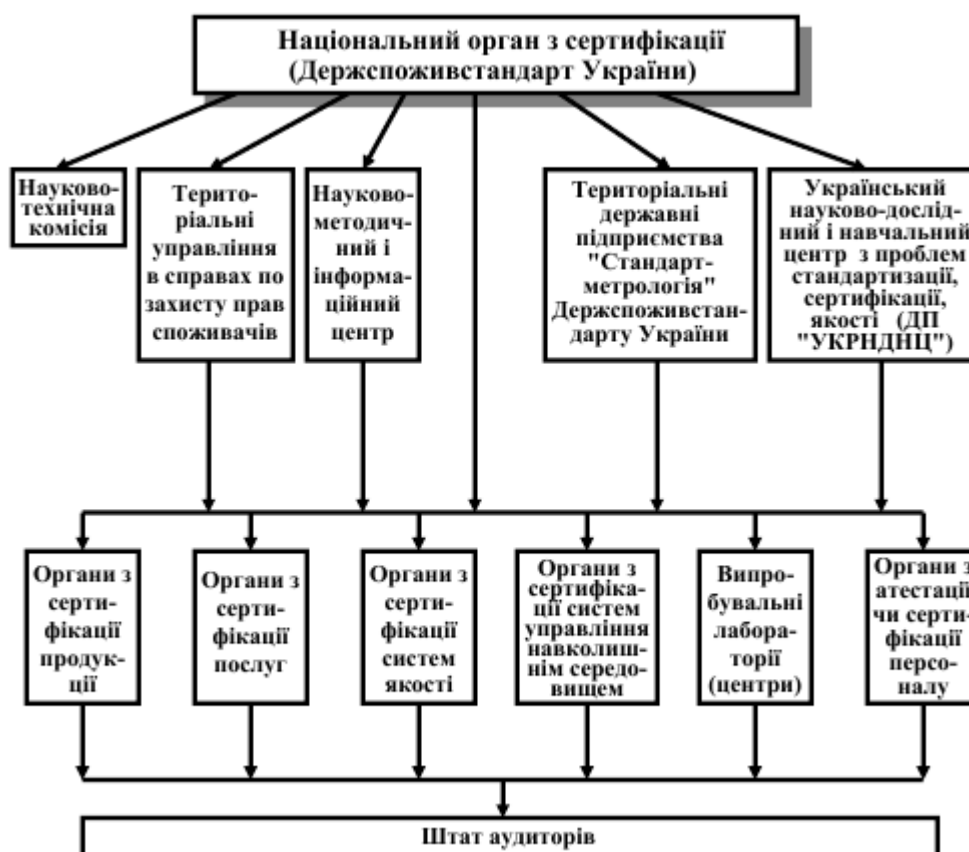

Рис. 1.1 – Схема організаційної структури системи сертифікації УкрСЕПРО [15].

Національний орган з сертифікації виконує наступні функції:

- розробляє стратегію розвитку сертифікації в Україні;

- організує проводить і координує роботи з забезпечення функціонування Системи;
- взаємодіє з національними органами сертифікації інших держав і міжнародних організацій, що здійснюють діяльність з сертифікації;
- організує розробку й удосконалення організаційно-методичних документів Системи;
- встановлює основні принципи, правила і структуру системи, а
- також знак відповідності і правила його застосування;
- формує і затверджує склад науково-технічної комісії;
- організує інформаційне забезпечення діяльності з сертифікації в Системі;
- затверджує перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації.

Національна агенція з акредитації України проводить акредитацію органів з сертифікації й випробувальних лабораторій, атестує експертів-аудиторів, здійснює інспекційний контроль за діяльністю цих органів і осіб.

Науково-технічна комісія виконує наступні функції:

- формує єдину політику з питань побудови, функціонування й удосконалювання Системи;
- вносить пропозиції по взаємодії з національними органами інших держав і міжнародних організацій з сертифікації.

Орган з сертифікації продукції виконує наступні функції:

- здійснює управління системою сертифікації закріпленої за ним номенклатури продукції і несе відповідальність за її функціонування, а саме, за необґрунтовану або неправомірну видачу сертифікатів відповідності, атестатів виробництва і підтвердження їхньої дії, а також за порушення правил Системи;
- розробляє організаційно-методичні документи з сертифікації закріпленої продукції;
- визначає схему і порядок проведення сертифікації закріпленої продукції;
- організує і проводить атестацію виробництв;

- здійснює технічний нагляд за сертифікованою продукцією і її виробництвом;
- видає сертифікати відповідності на продукцію й атестати виробництва.

Органи з сертифікації систем якості призначаються Національним органом з сертифікації. Орган з сертифікації систем якості виконує такі основні функції:

- розробляє організаційно-методичні документи з сертифікації систем якості;
- організує і проводить сертифікацію систем якості;
- організує і проводить за пропозицією органа з сертифікації продукції атестацію виробництва;
- здійснює технічний нагляд за сертифікованими системами якості й атестованих виробництв;
- видає сертифікат на системи якості.

Випробувальні лабораторії (центри) виконують наступні функції:

- проводять випробування продукції, що сертифікується, відповідно до області акредитації і видають протоколи випробувань;
- беруть участь за пропозицією органа з сертифікації в проведенні технічного нагляду за виробництвом сертифікованої продукції, а за пропозицією Національного органа з сертифікації – у проведенні інспекційного контролю;
- беруть участь за пропозицією органа з сертифікації в атестації виробництва продукції, що сертифікується.

Випробувальна лабораторія (центр) несе відповідальність за невірогідність і необ'єктивність результатів випробувань сертифікованої продукції.

Експерти-аудитори, що атестовані в Системі і занесені до реєстру Системи, за дорученням Національного органа з сертифікації можуть виконувати окремі роботи, що пов'язані з сертифікацією продукції.

Науково-методичний і інформаційний центр виконує такі основні функції:

- здійснює розробку й удосконалювання організаційно-методичних документів Системи;
- підготовляє і представляє в Національний орган з сертифікації пропозиції і проекти законодавчих актів в області стандартизації;
- проводить аналіз можливості підприємств і організацій призначення їх органами з сертифікації, виконання функцій випробувальних лабораторій (центрів), здійснює експертизу їхніх вихідних документів і готує пропозиції Національного органу з їхньої акредитації в Системі;
- підготовляє пропозиції щодо номенклатури продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації;
- бере участь в інспекційному контролі за діяльністю органів з сертифікації з доручення Національного органу з сертифікації.

Державні підприємства «Стандартметрологія» Держспоживстандарту України виконують такі основні функції:

- проводять з доручення Національного органу з сертифікації інспекційний контроль за дотриманням правил Системи;
- проводять за пропозицією органу з сертифікації продукції технічний нагляд за сталістю показників сертифікованої продукції в процесі її виробництва;
- надають на договірних засадах методичну допомогу підприємствам у підготовці до акредитації їхніх випробувальних лабораторій, сертифікації продукції, систем якості й атестації виробництва.

Український навчально-науковий центр зі стандартизації, метрології і сертифікації проводить навчання і підвищення кваліфікації фахівців в області сертифікації.

1.3 Вимоги до органів з сертифікації й випробувальних лабораторій (центрів)

Органи з сертифікації створюються на базі державних організацій, що мають статус юридичної особи і можуть бути визнані третьою стороною.

Орган з сертифікації може бути акредитований у Системі, якщо він має:

- організаційну структуру, адміністративні і юридичні права для керування роботами з сертифікації в заявленій області акредитації;
- компетентний персонал, кваліфікація якого підтверджена документально за результатами атестації;
- фонд нормативних документів на продукцію, методи її випробування, системи якості, що повинно бути підтверджене документально за результатами експертизи цих документів;
- системи договірних зв'язків з виробниками або постачальниками сертифікованої продукції, що забезпечує своєчасну їхню інформацію про заплановані зміни вимог нормативних документів на продукцію, що повинно бути документально підтверджено;
- договірні зобов'язання з акредитованими в Системі випробувальними лабораторіями (центрами) для проведення випробувань продукції з метою сертифікації і з органами сертифікації систем якості;
- штатний персонал, що проводить технічний нагляд за виробництвом сертифікованої продукції;
- статут, що визначає його діяльність;
- положення про орган сертифікації продукції (систем якості);
- комплект організаційно-методичних і керівних документів системи сертифікації продукції (системи якості) у заявленій області акредитації;
- документи, що визначають правила і порядок проведення технічного нагляду за виробництвом і випробуванням сертифікованої продукції (функціонування системи якості);

– досвід роботи із сертифікації продукції (систем якості), що підтверджується документально за результатами виконаних робіт.

Орган з сертифікації повинний забезпечувати конфіденційність інформації, що представляє комерційну або професійну таємницю.

Випробування з метою сертифікації проводяться випробувальними лабораторіями, що акредитовані на технічну компетентність і незалежність у Системі. Акредитованою може бути будь-яка лабораторія, що виявила бажання пройти акредитацію, незалежно від її галузевого підпорядкування і форми власності.

Незалежна випробувальна лабораторія повинна мати юридичний статус, організаційну структуру, адміністративну підпорядкованість, фінансовий стан і систему оплати співробітників, що забезпечує необхідну упевненість вважати її незалежною від розроблювачів, виробників і споживачів у всіх питаннях оцінки показників, що підтверджуються при сертифікації конкретної продукції.

Технічну компетентність випробувальної лабораторії характеризують:

- організація і управління лабораторією;
- персонал лабораторії;
- приміщення і навколишнє середовище;
- випробувальне устаткування і способи вимірювання, методи випробувань і процедури;

- система забезпечення якості;

- організація роботи з виробами і продукцією, що випробуються.

У частині організації і управління:

- лабораторія повинна мати керівника, що несе відповідальність за її діяльність і результати роботи, призначення і звільнення якого повинно проводитися за згодою Національного органа Системи;

- якщо акредитована випробувальна лабораторія сама не є юридичною особою, а входить до складу органа з сертифікації або іншої організації, що є юридичними особами, то вона повинна бути структурним підрозділом цих організацій;

- кожен співробітник лабораторії повинний бути компетентним у закріпленій сфері діяльності, а також знати свої права й обов'язки;
- організаційна структура повинна виключати можливість тиску на співробітників лабораторії, що може вплинути на їхні висновки або результати роботи з випробування продукції;
- у лабораторії повинна бути система перевірок компетентними особами ходу і результатів випробувань, а також кваліфікації персоналу лабораторії.

Персонал акредитованої лабораторії:

- повинний мати професійну підготовку, кваліфікацію і досвід по проведенню випробувань в області акредитації, що визначена;
- кожен фахівець повинний мати посадову інструкцію, що визначає функції, обов'язки, права і відповідальність, вимоги до освіти, технічні знання і досвід роботи;
- співробітники, що безпосередньо беруть участь у проведенні випробувань, повинні бути атестовані на право проведення конкретних випробувань відповідно до встановленого порядку атестації;
- лабораторія повинна мати документально підтвержені зведення з питань підвищення кваліфікації персоналу.

Випробувальне устаткування і способи вимірювання:

- випробувальна лабораторія повинна мати устаткування, необхідне для проведення випробувань і способи вимірювання параметрів, які обумовлені областю акредитації;
- випробувальне устаткування і способи вимірювання повинні відповідати вимогам нормативних документів на методи випробувань, відповідно до яких акредитована лабораторія;
- при необхідності повинна бути передбачена можливість, підтверджена документально, використання атестованого випробувального устаткування і перевірених способів вимірювання інших організацій на підставі укладених договорів;

- для устаткування, що вимагає періодичного технічного обслуговування, повинні бути розроблені і затверджені інструкції і графіки технічного обслуговування, а також графіки перевірок;

- кожна одиниця устаткування повинна мати реєстраційний документ із указівкою всіх необхідних відомостей про технічний стан;

- все випробувальне устаткування і способи вимірювання повинні бути атестовані і повірені відповідно до діючих нормативних документів з документальним оформленням.

Методи випробувань і процедури. Акредитована випробувальна лабораторія повинна мати документацію:

- яка встановлює технічні вимоги на продукцію, що випробується, і методи її випробувань (стандарти і технічні умови, у тому числі і міжнародні);

- яка визначає програми і методи проведення випробувань продукції, закріпленої за лабораторією. Нестандартизовані методики випробувань повинні бути атестовані в установленому порядку;

- яка стосується підтримки в належному стані випробувального устаткування і способів вимірювання, графіки їхньої перевірки й атестації, паспорта на них, методики атестації і методики нестандартизованих способів вимірювання;

- яка описує процедури, що забезпечують актуальність і наявність на робочих місцях інструкцій, нормативних документів, посібників і інших документів, зв'язаних із забезпеченням якості випробувань, охорони праці і ведення документації.

Крім того, усі розрахунки і передача результатів випробувань повинні піддаватися відповідній перевірці. Якщо результати випробувань отримані по системі електронної обробки даних, то надійність системи повинна включати можливість їхнього відтворення.

Акредитація випробувальної лабораторії включає наступні етапи:

- заявка на акредитацію;

- експертиза поданих документів;

- перевірка випробувальної лабораторії;
- ухвалення рішення по акредитації за результатами перевірки лабораторії;
- оформлення, реєстрація і видача атестатів акредитації.

Кожен наступний етап виконується при позитивних результатах попередніх.

Заявка на акредитацію подається в Національну агенцію з акредитації за формою, передбаченою ДСТУ 3412-96. До заявки додаються наступні документи (рис. 1.2):

- проект «Положення про акредитовану випробувальну лабораторію»;
- «Настанова з якості випробувальної лабораторії»;
- заповнена опитувальна анкета;
- проект області акредитації випробувальної лабораторії.

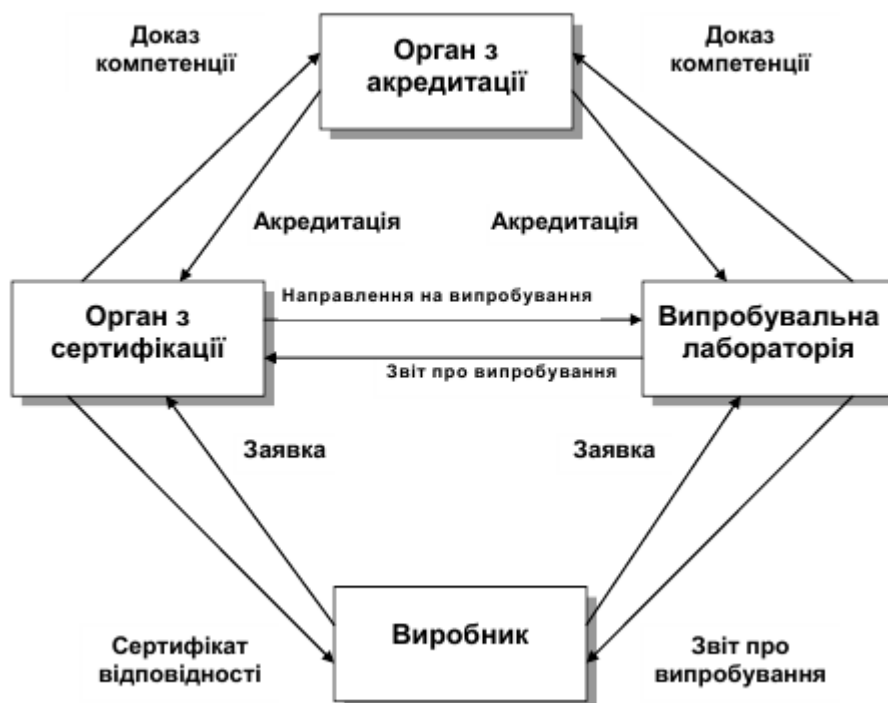

Рис. 1.2 – Концепція акредитації та сертифікації [15].

За шість місяців до закінчення терміну дії атестата акредитації лабораторія, що має намір продовжити дію акредитації, знову подає заявку.

Порядок повторної акредитації встановлюється в залежності від результатів інспекційного контролю, і вона може проводитися по повній або скороченій процедурі.

В Україні сформовано 35 систем сертифікації однорідної продукції.

Сертифікацію й випробування харчової продукції і продовольчої сировини здійснюють 36 органів сертифікації і 163 випробувальних лабораторій.

Сертифікацію й випробування технологічного обладнання для харчової, м'ясомолочної промисловості, підприємств торгівлі, громадського харчування і харчоблоків здійснюють 12 органів з сертифікації і 13 випробувальних лабораторій, з них 10 акредитовано.

2 МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ

2.1. Еколого-економічний підхід у формуванні системи екологічної сертифікації

Одним із найважливіших чинників забезпечення переходу суспільства до моделі сталого розвитку є підвищення економіко-екологічної ефективності господарської діяльності, який покладений в основу Концепції національної екологічної політики на період до 2020 року та Концепції розвитку технічного регулювання та споживчої політики у 2006-2010 роках, сутність яких полягає у: створенні адаптованої до вимог СОТ і ЄС сучасної системи технічного регулювання та захисту прав споживачів; забезпечення добросовісної конкуренції; захисту життя, здоров'я людини, НПС, прав споживачів; усуненню бар'єрів в торгівлі; екологізації економіки тощо. З іншої сторони, усвідомлюючи те, що економічна політика може бути ефективною тільки за умови збереження НПС з одночасною оптимізацією процесів прийняття рішень у різних секторах (галузях) економіки, а запровадження найближчим часом більш жорстких норм забруднення НПС відповідно до вимог ЄС ґрунтованих на принципі «забруднювач платить» призведе до певних негативних соціально-економічних наслідків. Тому одним із механізмів запобігання та зменшення забруднення НПС при збалансованому соціально-економічному розвитку є впровадження екологічного менеджменту та його інструменту екологічної сертифікації. Зокрема, економічний механізм для виробників товарів та послуг, що володіють сертифікованими системами менеджменту, включає:

- податкові інструменти (пільги), зокрема щодо податків на продукцію та (або) послуги;
- інструменти систем кредитування, в тому числі підвищення через механізм державних гарантій зацікавленості банківських та інших фінансових установ, фондів мікрокредитування в наданні пільгових кредитів для підтримки

суб'єктів впровадження систем екологічного менеджменту;

- пріоритетність в державних закупівлях екологічно сертифікованої та відповідно маркованої продукції, а також
- продукції підприємств, які мають сертифіковані системи менеджменту;
- залучення коштів міжнародних фінансових організацій і програм технічної допомоги та ін.

Складові економічного механізму не належать до бар'єрів в торгівлі, оскільки є такими, що дозволяють досягнути покращення якості НПС, стану здоров'я, безпеки життєдіяльності та виключають політику дискримінації на внутрішньому ринку. Вони також не потребують значних видатків з державного бюджету, як наприклад, на ліквідацію наслідків забруднення НПС або екологічних катастроф [16].

Слід зазначити, що зі вступом України до СОТ вирішення проблеми підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника неможливе без врахування міжнародних екологічних вимог і набуло державного значення. Дані Держспоживстандарту підтверджують актуальність таких положень, Зокрема Україна за рівнем конкурентоспроможності з 117 країн світу посідає лише 84 місце та 74 місце за рівнем впровадження систем екологічного управління, сертифікації та маркування відповідно до вимог міжнародних стандартів серії ISO 14000.

Отже, Україні доцільно розробити та закріпити на рівні національного законодавства такі механізми зменшення та запобігання забруднення як запровадження і сертифікації систем менеджменту, екологічних менеджменту, стандартизації, сертифікації та маркування відповідно до вимог міжнародних стандартів серії ISO 14000, 9000 та інших систем стандартів, обравши за основу проекти, концепції, програми, європейські регламенти підтримки вітчизняного товаровиробника у впровадженні систем екологічного менеджменту, екологічної сертифікації та маркування продукції.

Головною метою для всіх економічних суб'єктів, країн є поліпшення

конкурентоспроможності, заняття визначеної ніші в регіональній і світовій економіці, як істотного способу поліпшення життєвого рівня. Споживачі в цілому світі, а особливо в економічно розвинутих країнах, вибирають якісну продукцію інноваційного характеру, що мінімально негативно впливає на НПС, більш високого технічного рівня до того ж за більш низьку ціну. Фірми та організації змушені працювати разом, щоб мати можливість маневрувати надходженнями від різних джерел, проводити диверсифікацію і створювати привабливу продукцію та послуги. У цьому контексті виживають фірми, що працюють за світовими стандартами і беруть участь у їх розробці, за новою маркетинговою концепцією - концепцією якості товарів, послуг, життєзабезпечення (де одним з його інструментів є підтвердження відповідності, в тому числі натеper - екологічна сертифікація) стосовно об'єктів НПС та у сфері природокористування. Щоб це стало можливим, необхідно, щоб стандарти визначалися як стандарти вибору і були б однакові для виробників і споживачів. Слід зазначити, що стандарт сам по собі має малу цінність, якщо його не використовують на ринку або на робочому місці. Звідси важливо, щоб для стандарту (системи стандартів), їх вимоги відображали важливі тенденції в бізнесі, а самі вони повинні бути визнаними на світових ринках, наприклад, стандарти ДСТУ ISO 9000, ДСТУ ISO 14000 та інші, за якими розробляють системи менеджменту якості, системи екологічного менеджменту для подальшої їх сертифікації [16].

Стандартизація та сертифікація є проявом об'єктивних економічних законів розвитку суспільства (закону вартості і закону збільшення продуктивності праці). Стандартна та сертифікована на міжнародному рівні продукція, що випускається у великих кількостях, коштує менше порівняно з окремими екземплярами. Серійне виробництво дає можливість виготовляти велику кількість продукції, як правило, кращої якості, а звідси підвищується продуктивність праці і доходи підприємства.

В умовах зростаючої глобалізації ринків, товарів і послуг керівники фірм, організацій, держав все більше змушені звертати увагу на забезпечення

відповідного, до міжнародних стандартів, рівня якості продукції, життєзабезпечення та НПС. Інтеграційні процеси у світовій, особливо у європейській економіці щодо гармонізації законодавчо-нормативної бази, безпеки споживання товарів і послуг, охорони НПС знайшли своє відображення у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, ЄС, Генеральній угоді з тарифів та торгівлі, призвели до необхідності підтвердження відповідності продукції та послуг встановленим до неї вимогам стандартів або інших нормативних документів. Інноваційна стратегія забезпечення гармонізації життєдіяльності суспільства та НПС, яка є вимогою сучасного розвитку світової спільноти за своєю сутністю є інноваційною, а з іншої сторони передбачає вдосконалення систем стандартизації і сертифікації, їх гармонізацію з вимогами європейських законодавчих та нормативних актів [16].

Тобто інтернаціоналізація міжнародних процесів визначається науково-технічним поштовхом, поширенням інновацій, впровадженням новітніх технологій. Звідси виникає наднаціональний інформаційний простір, в якому ключовою характеристикою є відкритість а її передумовою (обов'язковим елементом, умовою, фактором) є сертифікація взагалі та зокрема екологічна. Сертифікація і натеper виступає фактором ефективності та економічного зростання. При інтеграції до ЄС кожна з країн має свою мотивацію, а для України важливо не втратити темпи росту економічного зростання у зв'язку із втратою ринків. Для того, щоб такі втрати були зведені до мінімуму обов'язковою передумовою є відповідність продукції, послуг, якості НПС, екологічних, економічних, соціальних показників як складових елементів конкурентоспроможності української економіки. За світовим досвідом таку відповідність забезпечує - сертифікація, в тому числі екологічна. Ефективність запровадження екологічної сертифікації буде найвищою, а час - найменшим при: відповідному соціальному забезпеченні так, наприклад, при зростанні ВВП на душу населення до показника у ЄС; затвердженні концепції і стратегії екологічної сертифікації та прийнятті відповідних законодавчо нормативних документів; розробці механізмів реалізації екологічної сертифікації на

практиці; виконання законів всіма інституціями держави та ін. Лише при відповідному матеріальному статку людина буде цікавитись якісним НПС, екологічно безпечною продукцією, вносити свій особистий внесок у розвиток громадських організацій в тому числі екологічних.

Глобальні світові в тому числі еколого-економічні процеси стосуються діяльності із стандартизації, метрології та сертифікації, як єдиного комплексу забезпечення всіх, без виключення, галузей економіки. Так 180 вперше у 2004 році взяла участь у щорічній зустрічі Всесвітнього економічного форуму в Давосі, де до колективного обговорення проблем було залучено близько 700 глобальних керівників. Роль міжнародних стандартів та діяльності 180 відображаються, наприклад, в опублікованих «Звітах про світову торгівлю WTO 2005». Подвійний рівень консенсусу (виконання екологічних вимог відповідно до тенденцій економічного розвитку), який забезпечує 180 - це основний елемент значимості і доданої вартості. Ще одним фактором є те, що четверта частина світової продукції виробляється на експорт, тоді як у 1950 році частка експорту становила лише сім відсотків. Глобалізація сприяє більш швидкому руху товарів, капіталу, технологій, інформації та людей через кордони. Незаперечну роль в цьому відіграють метрологія, стандартизація та сертифікація, так хоча б для торгівлі, експорту чи імпорту продукції, науки, охорони НПС тощо.

Стандартизація як дійовий важіль управління економікою відіграє значну роль у виробленні конкурентоспроможної якісної продукції, захисті НПС та ощадливому використанні ресурсів - основах сталого розвитку будь-якої країни. Її значення все більше посилюється виходячи з процесів, що відбуваються в економіці, характерних для кінця XX - початку XXI століття. Перше серед них - глобалізація торгових відносин та світового ринку, якій притаманне усунення кордонів на шляху вільного руху капіталу, товарів, людей, ідей та інформації. Не менш важливим є другий - прискорення науково-технічного прогресу, стрімкий розвиток прогресивних галузей і сфер діяльності, в першу чергу, інформаційних і комунікаційних технологій та

біотехнологій. З цим тісно пов'язане використання високих технологій для скорочення циклу проектування і виготовлення продукції, забезпечення оптимального співвідношення між якістю, вартістю і часом виготовлення продукції. Нарешті, третій процес - посилення охорони НПС та раціонального використання ресурсів, що беззаперечно «виросло» в екологічну стандартизацію та її логічне завершення - екологічну сертифікацію. При цьому екологічні стандартизація, сертифікація виконують різні в тому числі і загальнодержавні задачі, але потребують розвитку метрологічного забезпечення (хоча б, наприклад, аналітичні дослідження фактично в усіх галузях економіки). З іншої сторони метрологічне забезпечення спонукає економіку до розвитку цілого комплексу галузей: наука, нові матеріали, приладобудування, програмування, інформаційні технології тощо. Отже, орієнтація країни на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку, системний підхід до вирішення всіх питань дає щонайменше комплексний ефект в економічній, екологічній, соціальній та інших сферах.

Досвід інших країн світу, зокрема, членів СОТ, ЄС підтверджує, що гармонізація національних стандартів з міжнародними сприяє розвитку національної економіки, зростанню її науково-технічного потенціалу. В європейському контексті виявляють себе тенденції, які вимагають нового мислення: використання розробок на основі інформаційно-комунікаційних технологій для масового обслуговування клієнтів, а також створення індустрії громадського обслуговування, межі споживацького вибору будуть розширюватись, все більша кількість працівників наблизатиметься до кінцевого споживача в міру того, як розвиватимуться ланцюги створення вартості, зростання відповідальності за кінцеві результати, роль клейма, марки та надійної сертифікації третьою стороною буде підвищуватись з розширенням вибору та ін. Спостерігається тенденція від повторюваності до унікальності, врахування запитів клієнта, гнучке виробництво. Поряд з такими факторами як стабільність і ріст економіки, наявність гармонізованої законодавчо-нормативної бази є необхідною на макроекономічному рівні та характеризує

інвестиційний клімат держави [16].

Продовження економічних реформ в нашій країні та курс на європейську інтеграцію, інноваційно-інвестиційний розвиток економіки взагалі та окремих її складових передбачає дотримання еколого-орієнтованого розвитку економіки. Рішення світових самітів та конференцій засвідчують пріоритетність розробки критеріїв оцінки якості НПС в цілісній концепції його менеджменту якості. Такі тенденції знайшли своє відображення у нормативах 180 та європейських директивах, оскільки новітня стандартизація та сертифікація направлені на розробку стандартів світового рівня - економічно виправданий регулятор діяльності фактично у всіх сферах діяльності людини.

Виходячи з теоретичних засад, наукових методів, системно-екологічного підходу, економічного інструментарію екологічний менеджмент забезпечує впровадження засад інноваційного розвитку України. Натепер розвиток економіки потребує напрацювання інновацій щодо розвитку екологічного менеджменту у сферах: забезпечення виконання положень якості життєзабезпечення, впровадження систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, систем інформаційної безпеки та інших в тому числі інтегрованих систем менеджменту, екологізації маркетингової діяльності, мінімізації ризиків, розвитку екологічних аудиту, експертизи, стандартизації та сертифікації. Кожна із зазначених інноваційних сфер є багатофакторною та потребує методичного, практичного, законодавчо-нормативного забезпечення для всіх рівнів управління.

Сучасні форми прояву екологічної сертифікації у сфері природокористування та екологічного менеджменту наведені на рис. 2.1 [16].

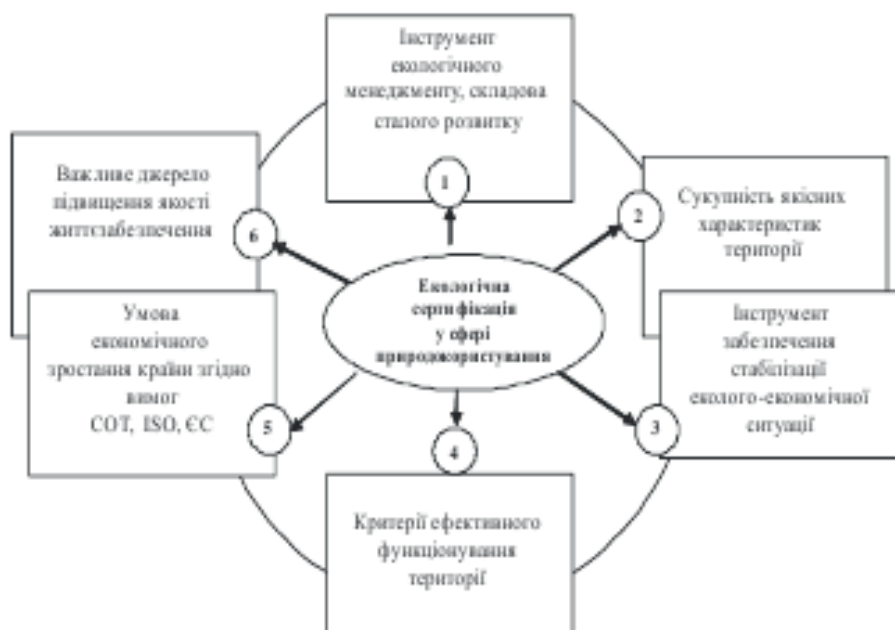

Рис. 2.1 – Сучасні форми прояву екологічної сертифікації у сфері природокористування [16].

Бачення розвитку екологічного менеджменту також забезпечується: введенням екологічної сертифікації об'єктів НПС та окремих територій, що набуває розвитку в наш час. Так, наприклад, сертифікація різнопланових систем менеджменту, лісів, сільськогосподарських угідь для вирощування якісної сировини та продукції. Екологічна сертифікація є сучасним та ефективним механізмом управління і контролю за станом НПС. Дія цього механізму поширюється в напрямку забезпечення екологічної безпеки, стабілізації та покращання якості ВПС шляхом системної гармонізації робіт з охорони навколишнього середовища на світовому рівні відповідно до Концепції сталого розвитку. Поєднання механізмів примусового виконання законодавчо-нормативних документів у галузі охорони і раціонального використання НПС з добровільними (екологічна сертифікація), як засвідчує досвід промислово розвинених країн, дає найбільший економічний, екологічний, соціальний ефекти.

Глобальний характер природокористування обумовлює необхідність сумісних дій держав із вирішення екологічних проблем на основі міжнародного

досвіду. Комплекс методів і засобів такої діяльності включає організаційно-правові, адміністративні, фінансово-економічні заходи. Сертифікація належить до організаційно-правових та адміністративних, оскільки може бути обов'язковою та добровільною процедурою підтвердження відповідності фактично всіх видів продукції чи послуг. З іншої сторони вона є інструментом екологізації економіки на всіх рівнях, в тому числі екологічного менеджменту тому використовує його надбання і систему організаційно-економічних та фінансових заходів. Широке використання теоретичних і практичних положень сертифікації продукції та послуг; екологічної сертифікації продукції, послуг, систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту та інших, в тому числі інтегрованих систем менеджменту; розвиток теорії і практики екологічних менеджменту, аудиту, експертизи, стандартизації, стратегічної екологічної оцінки, метрологічного забезпечення призвело до появи теоретичних положень екологічної сертифікації об'єктів НПС і у сфері природокористування. Такі тенденції історично обґрунтовуються низкою об'єктивних факторів в економіці, екології, соціальній сфері, як на рівні світу так і переважно в економічно розвинених країнах світу, а натеper і в Україні, а саме: Система аналізу небезпечних чинників і критичних точок контролю - HACCP, Настанови ISO/IEC 15288 «Життєвий цикл продукції», ISO 14062 «Управління навколишнім середовищем. Включення аспектів навколишнього середовища до проектування і розробляння продукції», ISO/IEC 27001:2005 «Інформаційні технології. Методи безпеки. Системи управління інформаційною безпекою. Вимоги» та ін. [17].

Однією з характерних особливостей сьогодення є те, що в сучасних умовах становлення ринку на перший план виходять процеси економічного, екологічного, соціального розвитку адміністративно-територіальних утворень. Для цього необхідно вивчення рівня економічного розвитку регіонів, природного капіталу, регіональних демографічних, соціальних, економічних і екологічних проблем. Тому поряд з аналітичними дослідженнями, збором і аналізом даних статистики, експертними оцінками необхідні інтегральні

показники, а системний аналіз стану, перспектив та шляхів інноваційного еколого-економічного розвитку може забезпечити екологічна сертифікація.

Актуальність регіональних досліджень переміщається з питань розміщення продуктивних сил на проблеми діагностування, прогнозування та до інформування органів влади, бізнесу, інвесторів, громади для соціального і еколого-економічного розвитку регіонів. Звідси регіональні дослідження потребують розробки і розвитку економічних, екологічних і соціальних процесів у регіонах, пошук економічних важелів впливу на процеси розміщення інвестицій, інформаційного забезпечення, вивчення регіональних фінансово-кредитних відносин та процесів формування регіональних ринків після проведення екологічної сертифікації територій та у сфері природокористування.

Таким чином, екологічна сертифікація територій як інструмент екологічного менеджменту виділяється в новий напрямок наукових досліджень, покликаний вивчати: існуючий стан природно-антропогенних систем; процеси та тенденції, які проходять або будуть мати місце в об'єктах НПС та в цілому на територіях; інформування зацікавлених структур (суб'єктів господарювання) про еколого-економічні ризики при вкладанні коштів в бізнесові проекти; напрацювання механізмів із забезпечення сталого розвитку всіх видів територій тощо.

Отже, розробка удосконалення організаційно-економічного механізму управління процесами економічного, екологічного і соціального розвитку регіонів, територій адміністративного підпорядкування, раціонального використання природного капіталу в умовах ринкової економіки передбачає: формування еколого-економічних і соціальних пріоритетів; обґрунтування ефективної системи менеджменту територій, розробки економічних важелів і стимулів, що забезпечують раціональне використання природно-ресурсного, виробничого потенціалів з метою підвищення рівня життєзабезпечення населення і екологізації регіону [17].

Зокрема в екологічному відношенні система цінностей в аграрній політиці охоплюватиме природоохоронні складові в усій її сукупності, до яких

належать: збереження якості земель сільськогосподарських угідь; розвиток органічного землеробства; простежування життєвого циклу продукції (система стандартів НАССР); інформування про вміст генетично модифікованих організмів чи продукції; екологічне маркування тощо. Переваги, пов'язані з ліквідацією загрози або контролем забруднення продуктів харчування, можуть бути тільки на першому етапі його виробництва, тобто з використанням системного підходу в екологічних менеджменті, аудиті, стандартизації, сертифікації та їх метрологічного забезпечення, тобто превентивного підходу.

Одним з перших, одночасно найбільш обґрунтованих, яке стрімко розвивається, потребує екологічної сертифікації, наприклад, є виробництво сільськогосподарської сировини та продукції. У всьому ланцюзі виробництва продовольства відбуваються процеси, які можуть впливати на НПС і прямо або опосередковано на здоров'я населення. Таким чином вплив способів сільськогосподарського виробництва на здоров'я людини визнається як інтегрований елемент оцінки екологічних ризиків, пов'язаних з сільським господарством. Натепер в ЄС прийняті спеціальні нормативи, постанови і правила з метою формування відповідності в маркуванні екологічно чистої продукції: Регламент ЄС № 853/2004 Європейського Парламенту та Ради Європи від 29.04.2004 «Про встановлення спеціальних правил гігієни харчової продукції» [18] і Регламент ЄС № 854/2004 Європейського Парламенту та Ради Європи від 29.04.2004 «Про встановлення спеціальних правил стосовно організації офіційного контролю продукції тваринного походження, призначеної для людського споживання» [19] та ін.

Значимість екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва також підкреслюється створенням ще у 1970-х роках Міжнародної організації розвитку екологічного сільськогосподарського виробництва (IFOAM), яка об'єднує 750 організацій у 108 країнах світу. Вона співпрацює із GEN (Глобальною мережею екологічного маркування), до якої приєдналась і Україна у 2004 році.

В Україні у 2006 році за даними соціологічних досліджень ВОО

«Соціальна держава» українські споживачі достатньо проінформовані про значення екологічних аспектів харчової продукції та більше як 80% опитаних готові платити більше за екологічно безпечну продукцію. Із зростанням рівня доходів слід очікувати зростання таких показників: платити на 5% більше готові 34% опитаних; на 20% більше - 29%. При виборі продукції для населення важливим є: ціна, інформація про склад продукту та популярність торгової марки. Аналогічні опитування проведені автором у 2010 році серед студентів вищих навчальних закладів засвідчили те, що до 90% опитаних проінформовані про значення екологічних аспектів харчової продукції.

Ще однією важливою передумовою виникнення екологічної сертифікації є швидке поширення використання генетично модифікованих організмів та сільськогосподарських культур. Головною причиною тривоги населення та ризиків використання генетично модифікованих організмів та сільськогосподарських культур є і натеper відсутність достовірної інформації про шкodu чи безпеку таких організмів та культур. Більшість країн світу ввели спеціальне маркування генетично модифікованої продукції на вимогу споживачів та органів із стандартизації та сертифікації такої продукції. В Україні маркування генетично модифікованої продукції введено Держепоживстандартом з 1 листопада 2007 року.

Аналіз, вивчення та обґрунтування використання генетично модифікованої продукції потребує еколого-економічного обґрунтування її використання на основі системно-екологічного підходу, стандартів серій ДСТУ ISO 14000, ДСТУ ISO 9000, системи HACCP, законодавчо-нормативних документів, в тому числі міжнародних та є лише однією з причин становлення екологічної сертифікації. Системне вирішення таких та інших питань можливе із використанням екологічної сертифікації в даному випадку: сільськогосподарських угідь; насіння; способів вирощування культур; збору, транспортування, обробки, зберігання врожаю; вибору варіантів переробки з найбільшим економічним ефектом; відповідної упаковки і маркування продукту в тому числі екологічних; дотримання задекларованих у торговій марці гарантій

споживачу та ін.

Такі та інші питання безперечно потребують узгоджених дій всіх країн не тільки ЄС, а й у всьому світі. Одним із них, причому на завершальній стадії є сертифікація, в тому числі екологічна. Тому необхідним є врахування характеру та рівнів впливу від стану НПС на всі стадії життєвого циклу виробництв а в подальшому - сировини і продукції, що передбачатиме екологічна сертифікація у сфері природокористування.

Теоретичні, методологічні, практичні засади становлення екологічної сертифікації та процедури її розробки напрацьовані в роботах [17, 21 – 30], де розглянуті: механізми еколого-економічного регулювання, практичні напрямки та переваги від запровадження екологічної сертифікації, економічна доцільність екологічного маркування екологічно безпечної продукції, значення екологічного аудиту в процедурі екологічної сертифікації у сфері природокористування, методики аудиту і сертифікації тощо.

Екологічна сертифікація є ефективним інструментом екологічного менеджменту, розвиток якої відбувається у двох основних напрямках: обов'язкова сертифікація - забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності суспільства та зокрема товарів, продукції, послуг та ін.; добровільна сертифікація - систем менеджменту, лісів, сільськогосподарських земель з метою стабілізації та покращання якості НПС шляхом гармонізації робіт на всіх етапах життєдіяльності суспільства.

Перший напрямок забезпечується введенням обов'язкової сертифікації за екологічними вимогами, що забезпечує:

- реалізацію обов'язкових екологічних вимог
- природоохоронного законодавства при господарській діяльності;
- дотримання вимог екологічної безпеки та попередження негативного впливу на НПС при поводженні з відходами, виробництві, експлуатації та ліквідації різних видів продукції;
- попередження ввезення в країну несертифікованої продукції, небезпечних продукції, технологій, відходів та послуг;

– захист прав споживачів з питань придбання товарів, надання їм послуг, що передбачено чинним законодавством України та ін. [17].

Другий напрямок вирішує:

– створення умов для діяльності підприємств та організацій на єдиному товарному ринку як в нашій державі так і при міжнародній економічній діяльності, торгівлі;

– сертифікацію систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту та інших, в тому числі інтегрованих систем менеджменту;

– екологічну сертифікацію лісів, сільськогосподарських земель а в подальшому об'єктів і ресурсів НПС, окремих територій та в цілому у сфері природокористування і природоохоронної діяльності;

– підтвердження показників якості оточуючого середовища, товарів, робіт і послуг природоохоронного призначення, що задекларовані природокористувачами та ін.

При розвитку екологічної сертифікації в Україні необхідно враховувати досвід економічно розвинутих країн, де вона розвивається за такими напрямками: добровільна сертифікація в тому числі екологічна на основі стандартів ISO, європейських стандартів, директив ЄС, стандартів підприємств; шляхом присвоєння екологічного знака продукції, технологічним процесам, фірмам (екологічне маркування, що є досить розвинутою тенденцією та набуває свого становлення і розуміння в Україні); включення екологічних вимог до нормативних документів (стандарти і технічні умови які регламентують, наприклад, вміст барвників, емульгаторів, якість сировини та її походження тощо).

Фактично розвиток екологічної сертифікації відбувається із суміщенням трьох вище названих напрямків, що засвідчують світові тенденції розвитку міжнародної співпраці, спеціалізації окремих країн та регіонів, збільшення конкуренції на світових ринках товарів і послуг, все більшого врахування аспектів НПС при проектуванні, виробництві, споживанні будь-якої продукції, наданні послуг тощо.

Враховання аспектів НПС та вимог стандартів для екологічної сертифікації продукції, наприклад, наведені на рис. 2.2 [23].

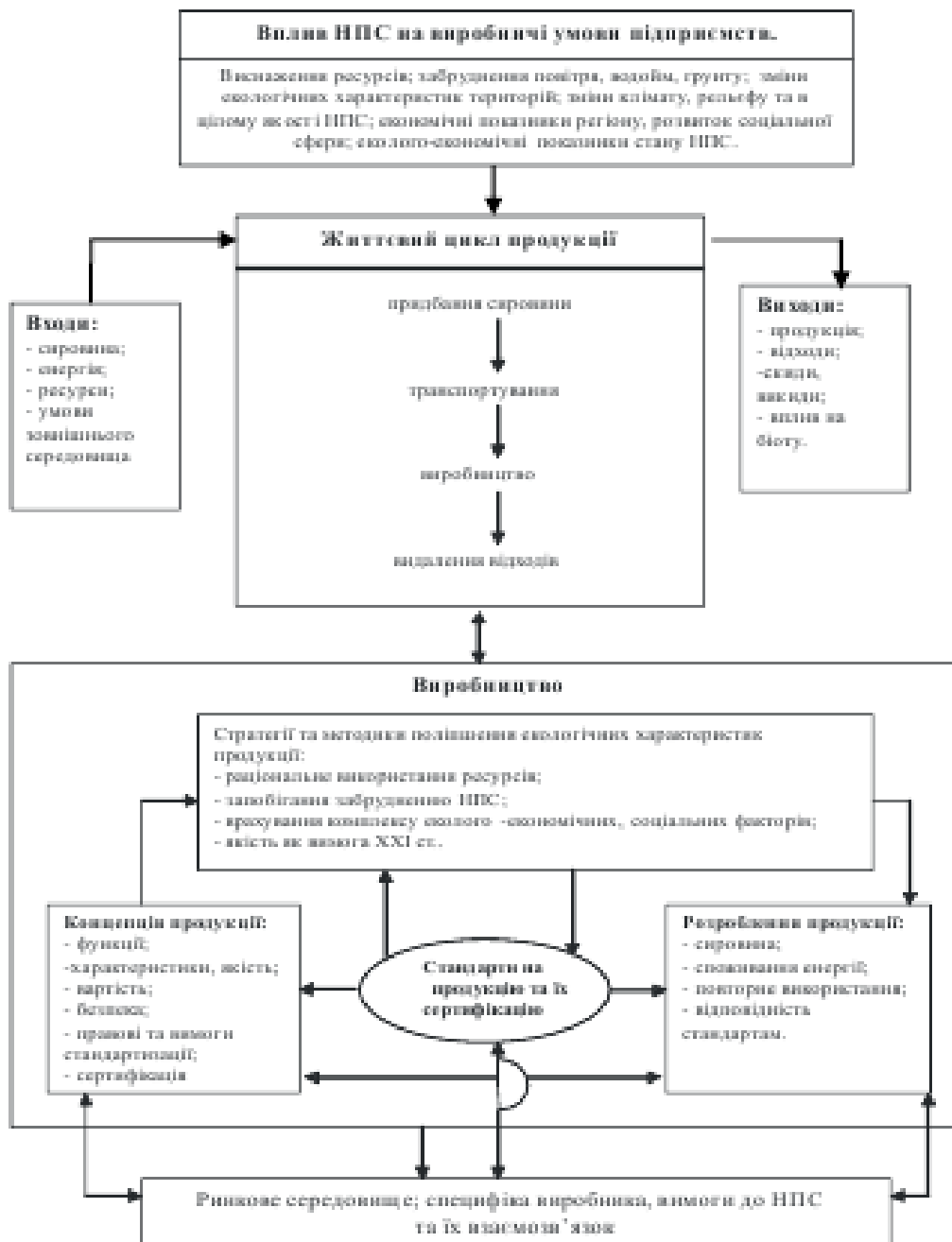

Рис. 2.2 – Враховання аспектів НПС та вимог стандартів для екологічної сертифікації продукції [23].

Отже, екологічна сертифікація набуває свого методологічного обґрунтування і розвитку та потребує розробки: схем, етапів сертифікації;

програм, процедур і змісту робіт з екологічного аудиту при сертифікації; процедур перевірки сертифікованого об'єкта; ранжування невідповідностей та умови для прийняття рішень про екологічну сертифікацію.

2.2 Соціально-економічні основи становлення екологічної сертифікації

Розвиток соціально-економічних систем в наш час, зокрема, відбувається через: заміну технологій основаних на матеріальних засобах виробництва до технологій основаних на інформації; перехід від спеціалізованих функцій менеджменту до індивідуального самоуправління (стандарти на системи менеджменту, наприклад, ДСТУ ISO 9000, ДСТУ ISO 14000, які тепер набули розвитку до стандартів HACCP, OHSAS, ISO/IEC 27001 та інших у багатьох сферах виробництва з орієнтацією на вирішення соціальних факторів); заміну централізованого управління до децентралізованого «екосистемного» управління (це наслідок значних антропогенних змін у всіх складових елементах НПС, цивілізоване вирішення яких потребує максимально можливого врахування інформації для життєзабезпечення населення).

Для вдосконалення соціально-економічних систем необхідно враховувати: системи повинні бути самоорганізовані (наприклад, підприємство самостійно вирішує виробничі проблеми, а його функціонування потребує врахування всіх факторів території, де воно розміщене, що саме і враховує сертифікація в тому числі екологічна); управління має бути децентралізованим (саме так екологічна сертифікація розглядає підходи до функціонування екосистем чи територій - в єдиній ієрархії підпорядкування територій, наприклад, (сільськогосподарські угіддя, лісові масиви, луки, урбанізовані території, які є складовими адміністративного району тощо); різносторонність економічних систем що дозволяє досягти більшої ефективності суб'єктів господарювання (кооперація, лібералізація торгівлі, екологічно безпечні товари або послуги, екологічний маркетинг); конкуренція у всіх сферах діяльності як ефективний механізм економіки.

На думку К.А. Немець, інтенсивність інформаційної взаємодії соціальних і природних систем визначається рівнем забезпечення соціальних потреб. Звідси він формулює основний закон інформаційної взаємодії суспільства і природи - закон відповідності рівня задоволення соціальних потреб кількості вилученої та засвоєної із зовнішнього середовища інформації [32]. Тобто зростання кількості соціальної, екологічної, економічної інформації суспільства та рівень їх задоволення є критерієм його розвитку та конкурентоспроможності, що спостерігається в економічно розвинених країнах світу. На нашу думку, системи науково-інформаційного забезпечення природокористування повинні мати випереджаючий розвиток. Такі процеси стосуються метрології, стандартизації, сертифікації, екологічного менеджменту для життєзабезпечення населення і всіх сфер економіки. Комплексним механізмом забезпечення випереджаючої екологізації економіки на всіх рівнях є екологічний менеджмент та його інструментарій: екологічні експертиза, аудит, маркетинг, стандартизація, сертифікація [16].

Системне управління перевело поняття якості з виробничої практики (продукція, послуги), для формування системи життєзабезпечення, в наукову методологію, що використовує: економічну теорію; синергетику; природні, суспільні і наукові підходи; статистику в економічній та соціальній сферах; можливості постійного поліпшення. Якість поєднує в собі нові світові вимоги, цінні та вартісні поняття, задоволення потреб суспільства в процесі конкуренції і глобалізації, здійснює взаємозв'язок між очікуванням і результатами діяльності населення країн та є частиною економічної діяльності. Сьогодні концепція якості життєзабезпечення розробляється і використовується в соціально-економічних дослідженнях закордонних учених та діяльності міжнародних організацій, наприклад, в ООН проводять комплексну оцінку соціально-економічного стану країн де якість НПС є одним з основних параметрів, що визначає якість життєзабезпечення людей у різних країнах і природно кліматичних умовах.

Звідси активна участь у міжнародній діяльності зі стандартизації повинна

розглядатись як один із засобів досягнення довготермінового підвищення рівня конкурентоспроможності індустрії обслуговування та поліпшення здатності до новаторських рішень в міжнародному контексті. Нині відчувається нестача стандартів, які б охоплювали сектор обслуговування, а особливо - проблеми міжвекторної взаємодії. Проте головна риса забезпечення якості - постійний пошук шляхів її підвищення вимагає все нових і нових підходів. Ї за оцінками аналітиків та прогнозистів у галузі якості подальший розвиток буде відбуватись через функціонування організацій, які не тільки виробляють якісну продукцію, а й надають, так би мовити, у комплексі послуги високої якості, так звані *Primarily Serving Organization (PSO)*, які працюють під гаслом: «від виробництва продукції високої якості до високої якості обслуговування та розподілу своєї продукції».

Якість продукції, послуг та в цілому НПС в аспекті економіки впливає на усвідомлену цінність життєзабезпечення, підвищуючи рівень його відповідних положень і посилюючи попит на нього. Тому в майбутньому споживач буде віддавати перевагу бездоганному постачанню перед непридатним (відповідність умовам використання). Звідси, якість підвищує значення валової цінності, впливаючи з одного боку, на визначення цін продукції, послуг. З іншого боку, удосконалення якості викликає тенденцію до зниження витрат, пов'язаних з ремонтом, використанням ресурсів, що надає виробникові більший рівень свободи для визначення ціни. Постійне поліпшення якості в тому числі НПС є імперативом з огляду на глобалізацію світової економіки, цін на природні ресурси, рівень доходів населення у різних країнах. Якість є соціальним та економічним явищем і виявляє себе при наявності вільного ринку, де покупці можуть вибирати між різними альтернативами, що є рушійною силою просування якості в суспільстві.

Постійне поліпшення якості в тому числі НПС є імперативом з огляду на глобалізацію світової економіки, цін на природні ресурси, рівень доходів населення у різних країнах. Якість є економічним явищем та виявляє себе при наявності вільного ринку, де покупці можуть вибирати між різними

альтернативами, що є рушійною силою просування якості в суспільстві.

Щодо сільського господарства, то Україна має сприятливі природні умови для розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва. На нашу країну, припадає майже третина запасів чорнозему та 27 відсотків орних земель у Європі (на одну особу в Україні припадає 0,68 гектара орної землі, тоді як у Європі цей показник становить у цілому 0,25 гектара, зокрема у Польщі - 0,3 і Франції - 0,31 гектара). Сільське господарство є домінуючою галуззю виробництва в одинадцяти регіонах країни.

Із врахуванням таких об'єктивних фактів екологічна сертифікація сільськогосподарських земель (що підтверджує новітній досвід в галузі) забезпечить:

- Прямий ефект: зростання доходів землевласників, збереження якості земель, збереження зайнятості населення;
- Відкладений і опосередкований ефект (екстернальний ефект, що збільшує регіональний коригувальний коефіцієнт з 0,96 до 1,0) в тому числі економічний, екологічний, соціальний: залучення в обробіток лише потенційно родючих земель які при відповідній системі організації виробництва дають найбільший економічний ефект; зменшення міграції населення; покращання здоров'я нації; часткова ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС; ландшафтна організація територій та ін. [32].

Позитивний вплив, буде мати екологічна сертифікація і на соціальний, еколого-економічний розвиток регіонів (адміністративних: населеного пункту, району, області), оскільки вона одночасно є інформаційним забезпеченням та інструментом екологічного менеджменту, вирішує проблеми регіонального розвитку.

Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року та інші документи [33] ефективніше будуть вирішені за рахунок використання процедури екологічної сертифікації. Політика регіонального розвитку України на сучасному етапі базується за такими спільними із екологічною сертифікацією основними принципами, а саме:

- синхронізації дій («синергії»). Доцільне синхронне проведення ряду реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку завдяки інформації перед сертифікаційного екологічного аудиту, процедури сертифікації;
- партнерства. Передбачається співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами економіки;
- пріоритетних напрямів. Реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі. Реалізація цього напрямку дасть змогу підвищити продуктивність сфер економіки у регіонах та підтримати нові види діяльності, що сприятиме підвищенню рівня зайнятості;
- формування дієвого механізму адміністративного та консультативно-інформаційного обслуговування інвесторів. У сучасних ринкових умовах значну роль відіграє реклама інвестиційних можливостей територій, що і є завданням екологічної сертифікації об'єктів НПС і територій, та реалізації положень ISO/IEC 27001 «Інформаційна безпека» [33].

Соціально орієнтоване ринкове господарство усуває централізоване державне планування, але визнає необхідність державного регулювання економіки, оскільки ринкові регулятори достатньо ефективно оптимізують попит і пропозицію, постійно продукуючи можливості розширеного відтворення продукції та послуг. Практика ЄС переконливо свідчить, що навіть часткове відродження стихійного ринково-конкурентного механізму за сучасного рівня міжнародного усупільнення виробництва визначає безумовну необхідність, з одного боку, гнучкого державного економічного регулювання власної економіки, а з іншого - зростаючої координації регулюючих функцій у масштабах світових господарських зв'язків. Така координація, почавшись в одній ланці, охоплює суміжні галузі, а звідти розповсюджується на інші: від

узгодження поточної економічної політики до довготермінових стратегічних проектів. Аналогічні процеси спостерігаються і в галузі сертифікації, наприклад, від сертифікації систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту та екологічної сертифікації продукції до сертифікації систем менеджменту у різних сферах: безпеки життєдіяльності, автомобільна галузь, телекомунікації, інформаційна безпека, сільськогосподарських угідь, лісів, а в недалекому майбутньому - комплексної сертифікації об'єктів НПС та у сфері природокористування.

Також одним із зазначених вище аспектів є обізнаність про можливість торгівлі екологічно чистими товарами. Однією з причин багатьох недоліків у цій сфері є недостатня координація роботи національних установ із стандартизації, природоохоронних організацій і консультаційних та сертифікаційних органів. В результаті виникає дефіцит аналітичної інформації про експортні ринки, послуг з підтримки експорту і рекламно-пропагандистської діяльності на користь сектору навколишнього середовища. Тому зокрема Міжнародний торговий центр працює в напрямку:

- зміцнення природоохоронних установ, зокрема, установ зі встановлення стандартів і природоохоронних організацій, дозволить їм збирати і аналізувати інформацію, що стосується вітчизняної промисловості (допомога цьому сектору в представленні його інтересів на стратегічному рівні може надати національний «перелік екологічно чистих продуктів і послуг»;

- надання сприяння експортерам у вирішенні екологічних проблем їхнього бізнесу за допомогою програм цільового навчання та інформаційних програм;

- технічна підтримка природоохоронних організацій шляхом підвищення їхньої обізнаності, поліпшення координації роботи і зміцнення науково-дослідного потенціалу також відіграє свою роль у стимулюванні торгівлі;

- просування експорту екологічно чистих продуктів і послуг за допомогою надання консультаційних послуг і аналізу ринку;

– забезпечення інформацією про екологічно чисту торгівлю шляхом створення спеціалізованих баз даних за екологічними стандартами, новими виробничими процесами і вимогами, цінами на екологічно чисті продукти та ін. [34].

На нашу думку, зазначені перспективні напрямки, виходячи із системного підходу в екології, економічній та соціальній сферах, необхідно доповнити розробкою систем інформаційного забезпечення безпосередньо до об'єктів НПС, територій та в цілому у сфері природокористування і природоохоронної діяльності як передумови, наприклад, зменшення економічних, інвестиційних, екологічних, соціальних ризиків тощо.

Ситуація на світових ринках продовольства свідчить про зростання тенденцій споживання екологічно безпечної продукції. Із зростанням рівня життя, впровадженням ООН оціночних критеріїв якості життя змінилося їх ставлення до якості харчових продуктів, використання енергоощадливої техніки, обмеженого використання продукції, що містить харчові добавки (стабілізатори, емульгатори, згущувачі) або відмова від купівлі генетично модифікованої продукції тощо.

У споживачів зростає інтерес до «зелених» товарів, і в багатьох випадках вони готові платити за них більшу ціну у розмірі (50- 100)%, особливо за харчові продукти. Це логічні наслідки розшарування суспільства в нашій державі, його ознайомлення з перевагами здорового харчування, у контексті європейських та світових цінностей в економічній, екологічній, соціальній сферах та охороні здоров'я. Такі тенденції призвели до появи соціально-орієнтованого (соціально - етичного) маркетингу, де погоджені інтереси із захисту НПС (якість ґрунту при цьому покращується, адже процеси в ньому стають біологічними), прибутку організації (держава регулює, законодавчо-нормативні документи захищають, а податки стимулюють до ефективної діяльності), задоволення потреб споживачів (підкування держави про здоров'я населення), гармонічне функціонування економічних заходів з екологічними реаліями. Такий комплекс і призвів до появи та широкого запровадження

екологічного маркування, як в світі так і в Україні й розуміння економічної вигоди від його впровадження [35, 36].

Допоки в Україні інтереси суспільства та споживачів збігаються з інтересами лише окремих соціально орієнтованих виробників. В економічно розвинутих країнах світу громадськість вже більше 20 - ти років розуміє необхідність збереження якості НПС та незалежної його оцінки. Тобто екологічні аудит і сертифікація об'єктів НПС, територій є інновацією в промислово та економічно розвинутих країнах світу тому Україні необхідно запроваджувати власні наукові доробки та працювати на випередження.

На сучасному етапі розвитку споживчого ринку при виборі продукції вітчизняний споживач керується в першу чергу інформацією про склад продукту (74% опитаних назвали такий критерій пріоритетним, як для людей з високим та низькими доходами). Слід зазначити, що ціна є лише третім фактором, що впливає на вибір споживача.

За даними громадської організації «Екоюнион» (м. Санкт Петербург), 85% громадян Російської Федерації готові купувати екологічно безпечну продукцію незважаючи на те, що вона буде дорожчою на 10% порівняно з неперевіреною продукцією (це стосується споживачів, що володіють інформацією про екологічне маркування, так і навпаки), до 50% споживачів готові платити на 20%, за умови якщо екологічно безпечна продукція буде дорожчою на 30%, перевагу їй віддадуть до 28% покупців. Такі високі показники засвідчують те, що споживачі потребують якісної, екологічно безпечної продукції, гарантом чого є екологічне маркування.

Глобалізація в торгівлі харчовими продуктами означає, що необхідно ширше узгоджувати заходи перш за все на національному, а потім і на міжнародному рівнях. Останнє здійснює на рівні урядів Комісія Кодексу Alimentarius WHO/FAO, яка розробила стандарти НАССР. Всі процеси при розробці такої системи будуть значно більш інформаційними за умови, що вони використовують теоретичні надбання сертифікації щодо земельних ресурсів, окремих об'єктів НПС, методик проведення робіт, використання речовин тощо,

а сама система буде розроблена та сертифікована із меншими затратами.

Обов'язковій сертифікації згідно вимог Держспоживстандарту вже сьогодні підлягає сільськогосподарська продукція і санітарні характеристики ґрунтів, а надалі сфера обов'язкової та особливо добровільної сертифікації буде розширюватись. Так, наприклад, в існуючому конкурентному середовищі більшість країн допускає на свої ринки лише ISO сертифіковані фірми (товари, продукція, послуги повинні бути сертифіковані за вимогами ISO та інших міжнародно визнаних організацій). Сертифікація в даному випадку означає, що сировина, ґрунти, територія, виробничі процеси також мають відповідати складовим вимогам стандартів, а ті - в свою чергу залежать від природних умов, впливу діяльності людини.

Отже, соціально-економічні основи становлення екологічної сертифікації обумовлюють інноваційну стратегію запозичення високотехнологічної продукції та нарощування власного науково-технологічного потенціалу [37]. Додатково варто зазначити, що необхідно використовувати комплекс переваг окремо кожного регіону, адміністративного району або області щодо його розміщення, інфраструктури, природо-ресурсного потенціалу, якості НПС, наявності інформації внаслідок екологічного аудиту та її підтвердження процедурою відповідності натеper вже згідно вимог міжнародного стандарту ISO/IEC 27000 «Інформаційна безпека» та інших документів.

2.3 Екологічна сертифікація в контексті економічних трансформацій в Україні

Кожній країні необхідні динамічні, гнучкі системи стандартизації, в тому числі і для сертифікації, що будуть відстоювати її інтереси поряд з розвитком національних, міжнародних вимог та положень. Індустріалізація поглиблює спеціалізацію виробництва й обмін товарами, що обумовлює розробку багатьох і більш досконалих стандартів. Залежність від іноземних ринків, з огляду на високу конкуренцію на них, обумовлює розширення інфраструктури й об'єктів

стандартизації, потребує узгодження з новими міжнародними критеріями відповідності. При цьому усвідомлення населенням (споживачами) важливості забезпечення якості життя активізує їх вплив на органи влади з метою поліпшення стану НПС, відповідності стандартам продукції та послуг.

Розвиток міжнародної торгівлі змушує експортерів вивчати вимоги міжнародних стандартів щодо сертифікації та випускати продукцію, що їм відповідає. Збільшення обсягів експорту (ефект масштабу) стимулює розвиток системи стандартизації, що, як правило, поширюється на тих національних виробників, які враховують якість вхідних ресурсів (наприклад, вимоги стандартів ДСТУ ISO 14000, 9000, HACCP) [36].

Активна конкуренція на внутрішніх ринках також сприяє розумінню того, що сертифікація є не тільки умовою успішної торгівлі, а й обов'язковою умовою високих стандартів охорони здоров'я і НПС. Така ситуація активно стимулює розробку і дотримання вимог стандартів. Стандартизація і сертифікація є сучасним засобом світового регулювання. Натепер, змінюється й еколого-економічна модель, оскільки послуги виходять на рівень міжнародної конкуренції, різні технології зливаються, традиційні границі між секторами економіки зникають і ускладнюються, а клієнти шукають постачальників і субпідрядників на глобальному рівні. Такі тенденції стимулюють потребу в напрацюванні нормативних документів із сертифікації, прийнятих на міжнародному рівні, що можуть використовуватися для визначення конкретних специфікацій і вимог до продукції та послуг, систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту. Звідси безпека, у тому числі екологічна, це проблема, що постійно виникає і наявність якої відчувається усе більш гостро - охорона здоров'я, транспорт, ядерна промисловість, інформаційні системи тощо. Багато питань, що стосуються управління національними ресурсами (вода, мінеральна сировина, ліси) стають глобальними, з огляду на майбутнє планети, як це видно з прикладу кліматичних змін. Вони можуть мати непоправні наслідки і складати загрозу існуючим екологічним моделям розвитку.

Звідси завдання процесу стандартизації в сертифікації полягає в наробітку нормативних документів на основі діалогу, оцінки і прогресу, що відповідають вимогам ринків і всіх соціально - економічних факторів. Сертифікація є колективний, сучасний інструмент екологічного менеджменту, що встановлює порядок і довіру до продукції та послуг, сприяє конкурентоспроможності організацій, одночасно робить внесок у підвищення якості життєзабезпечення та стабільності розвитку.

Таким чином, сертифікація набула ще більшого значення у справі розумної організації та функціонування світового ринку. До неї залучалися громадські, приватні і науково-технічні організації, уряди більшості країн та різні міжурядові організації.

У розробленні і впровадженні нормативних документів із сертифікації активну роль відіграють такі міжнародні організації як: ISO та IEC зі своїми технічними комітетами, Європейський комітет зі стандартизації (CEN), Міжнародний форум з акредитації лабораторій (ILAC), Міжнародна асоціація з атестації та підготовки експертів-аудиторів (IATCA), а серед європейських: Європейська організація якості (EOQ), Європейський фонд з управління якістю (EFQM), Європейська організація з випробовувань та сертифікації систем якості (EQNET), Європейська акредитація сертифікаційної діяльності (EAC) та ін.

ISO має зв'язки з більше як 585 міжнародними організаціями, в тому числі з ООН та її спеціалізованими установами. Міжнародна організація зі стандартизації має загальний консультативний статус в: Економічній та Соціальній Раді ООН (ECOSOC); Комісії Codex Alimentarius FAO/WHO (CAC), (експорт та імпорт сільськогосподарської продукції); Комісії ООН зі сталого розвитку (C80), (розробка стандартів на критерії сталого розвитку та ін.); Міжнародній організації праці (ILO), (врахування соціальної відповідальності у стандартах, в тому числі і на системи менеджменту); Міжнародному центрі торгівлі UNCTAD-WTO (ITC), (розробка стандартів та встановлення відповідності тощо); Європейській економічній комісії ООН (UN/ECE),

(проведення гармонізованої політики у метрології, стандартизації та сертифікації, розробка стандартів та схем сертифікації тощо); організації ООН з питань промислового розвитку (UNIDO), (забезпечення торгівлі та інших галузей нормативними документами тощо); Всесвітній організації з охорони здоров'я (WHO), (WHO співпрацює з 55 технічними комітетами і підкомітетами ISO); Європейській Економічній Комісії (комітет з розвитку торгівлі, промисловості та підприємництва та робоча група з політики в галузі технічного узгодження і стандартизації) та іншими організаціями. Так, наприклад, Рада Європейською Союзу 4 травня 1993 року прийняла рішення про взаємозалежність проблем конкурентоспроможності продукції та охорони НПС.

Для інноваційної діяльності та технологій, глобальної торгівлі, конкурентоспроможності, безпеки НПС міжнародні стандарти і діяльність ISO зокрема є сприятливим фактором. Подвійний рівень консенсусу, який забезпечує ISO - серед націй і зацікавлених сторін - це основний елемент значимості та доданої вартості. Велика кількість національних органів, що беруть участь в роботі ISO (в тому числі Україна) дає можливість організувати відкритий і прозорий процес стандартизації процедур сертифікації, забезпечувати погодження і участь у стандартизації схем, правил, вимог щодо сертифікації, а натеper й екологічної. Комплекти міжнародних стандартів та довідників, пов'язаних оцінкою відповідності, забезпечують послідовність, поширюють належну практику і полегшують прийняття результатів досліджень сертифікації у різних країнах.

Процеси глобального управління, які безпосередньо стосуються діяльності із стандартизації процедур сертифікації, наступні:

- глобальне значення міжнародних стандартів із сертифікації фактично у всіх сферах життєдіяльності людини, економік країн, охорони НПС;
- покращання технологічних показників роботи підприємств внаслідок системного впровадження інновацій у галузях економіки;
- економічна і соціальна користь від стандартизації і сертифікації (ISO

бере участь у щорічних зустрічах Всесвітнього економічного форуму в Давосі з наступних питань: зниження бідності, забезпечення рівноправної глобалізації, зміни клімату, розповсюдження освіти, вдосконалення глобального управління тощо);

- усунення тарифів та інших економічних бар'єрів в торгівлі.

Тільки стандарти, засновані на міжнародному консенсусі, можуть забезпечити прийняття результатів сертифікації на міжнародному рівні. Стан, до якого ISO прагне у своїй роботі, названий «Мрія 1/1/1» або «Один стандарт, одна перевірка й одна процедура перевірки відповідності - визначаються і приймаються скрізь».

В економічному контексті стандарти із сертифікації роблять внесок до розвитку вільного ринку та здатності бізнесу залишатись інноваційним. Спільні стандарти дозволяють вільну торгівлю товарами та послугами, виключаючи додаткові витрати на перевірку на відповідність до вимог національних стандартів. Цей підхід підтримується Європейським спільним ринком, де використовуються єдині, гармонізовані стандарти щодо сертифікації. На Європейському спільному ринку, який охоплює 450 мільйонів споживачів і складає чверть вітчизняного продукту та 20% світової торгівлі, використання стандартів у всіх сферах економіки створює можливості для нових інновацій.

За даними проекту проведеного ISO щодо порівняння кількості розроблених стандартів та економічних показників встановлено, що економічний ефект від використання стандартів становив близько 1% внутрішнього валового продукту [39].

Організаційно-економічні та науково-технічні тенденції розвитку діяльності в галузі розроблення і застосування міжнародних правил і норм сертифікації наступні:

- розроблення узгоджених підходів до застосування принципу забезпечення якості продукції (послуг) і певного рівня безпеки повинно бути досягнуте не тільки шляхом контролю та сертифікації незалежними органами, але й шляхом підвищення рівня компетентності постачальників (виробників),

надання ними обов'язкових гарантій, відповідальність за які має чітку правову основу. У межах ЄС цей принцип відповідає його законодавчим вимогам щодо прав на вільний рух товарів у всіх країнах-членах та включення сертифікації в кожній країні в європейську економічну інфраструктуру;

- введення вимог щодо проведення обов'язкових випробувань та сертифікації, як прерогативи органів державної влади, для забезпечення високого рівня захисту громадських інтересів (життя та здоров'я людей, безпеки майна, інтересів споживачів, охорони НПС);

- зростання ролі сертифікації у формуванні державної політики в галузі зовнішньоекономічної діяльності щодо торгівлі товарами та послугами;

- створення єдиного ринку послуг у галузі сертифікації;

- розроблення системи заходів, які посилюють довіру споживачів як до гарантій виробників, так і до об'єктивності та компетентності органів з сертифікації (в тому числі, до заходів, що забезпечують якість продукції і послуг та доступ споживачів до інформації про результати випробувань та сертифікації, включаючи маркування сертифікованої продукції);

- диференціювання моделей (методів) сертифікації щодо продукції з різним рівнем її потенційної небезпеки, специфічних особливостей виробництва та експлуатації;

- розроблення узгоджених програм підготовки аудиторів у галузі сертифікації;

- розвиток банку даних єдиної європейської інформаційної системи стандартизації (ISIS), створення банку даних «Сертифікат» та їх інтеграція [40].

Розвиток сертифікації в Україні характеризується наступними аспектами:

- Введення обов'язкової сертифікації супроводжується значними соціально-економічними змінами - знижуються витрати державного бюджету на забезпечення охорони здоров'я населення;

- Роботи з сертифікації призводять до росту загальних виробничих затрат щодо випуску даної продукції.

- Поглиблення теоретико-практичних основ екологічної сертифікації

продукції харчування, лісів, земель сільськогосподарського призначення та у сфері природокористування.

Такі умови застосування сертифікації призводять до діаметрально протилежних розумінь її значення серед урядовців, підприємців та малого бізнесу. Для малих підприємств сертифікація є фінансово обтяжливою процедурою. Вартість цієї процедури часто співрозмірна з вартістю продукції. Тому Держспоживстандартом розглядаються нові спрощені схеми сертифікації, згідно з якими документ про відповідність може видаватися за заявою-декларацією виконавця та можливістю проведення само сертифікації. Оцінювання відповідності щодо вимог стандартів у багатьох випадках пов'язане з визначенням показників, які мають відношення як до екологічних, так і до вимог безпеки, враховуючи при цьому положення системно - екологічного підходу [40].

Як видно зі змісту таблиці показники, що перевіряються при обов'язковій сертифікації продукції, є складовими елементами різних виробництв, потребують врахування вимог багатьох законодавчо-нормативних документів, в тому числі і міжнародних. Тому питання безпеки продукції для життя і здоров'я людей (шум, вібрація, радіоактивні випромінювання, пожежна безпека, показники небезпеки для атмосфери, гідросфери, ґрунту тощо) розробляються та враховуються при аудиті та сертифікації різних систем менеджменту.

Саме тому потребує реформування державна система сертифікації УкрСЕПРО. Протягом 2006 - 2010 років було заплановано перехід від обов'язкової сертифікації згідно з діючим переліком продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні до оцінки відповідності за вимогами технічних регламентів, прийнятих в Україні. Державні стандарти Системи УкрСЕПРО мають бути гармонізовані з відповідними настановами ISO та здійснені заходи щодо підготовки процедур акредитації та призначення органів з оцінки відповідності, які повинні працювати в законодавчо регульованій сфері.

Сертифікація швидко поширюється на всі галузі економіки, види

продукції, процеси та послуги. Укріплення тенденції до сертифікації обумовлене, насамперед, постійним зростанням обсягів торгівлі послугами в світі.

Відповідно до зростання значення сертифікації у всьому світі неухильно зростає кількість міжнародних, регіональних і національних систем сертифікації, формується, оновлюється і розвивається їх нормативна база, яка створюється під егідою провідних міжнародних організацій з стандартизації ISO/IEC.

В Україні розробляються концепції і програми із забезпечення розвитку національної системи сертифікації, її відповідності згідно вимог Угоди про технічні бар'єри в торгівлі та гармонізації із системою стандартизації Європейського Союзу [26]. Завданням таких документів зокрема є: розроблення механізму міжгалузевої координації, поліпшення планування робіт із сертифікації; забезпечення відповідності нормативних документів вимогам міжнародної стандартизації та виконання положень цих документів усіма суб'єктами економіки; удосконалення інформаційного забезпечення, актуалізація і поновлення головного фонду нормативних документів Держспоживстандарту.

Зокрема програми виконуються за такими напрямками:

- нормативно-правове та організаційно-методичне забезпечення, що передбачає удосконалення процедури планування робіт із стандартизації і сертифікації;
- оптимізація фонду нормативних документів, зокрема перевірка фонду міждержавних стандартів і приведення його у відповідність з потребами національної економіки;
- удосконалення інформаційного забезпечення, зокрема створення бібліографічних і повнотекстових баз даних національних стандартів, легалізація електронних копій нормативних документів, забезпечення розвитку та ефективного функціонування Національного інформаційного центру міжнародної інформаційної мережі (ISONET).

Згідно міжнародної практики в Україні створена система державної (обов'язкової) та недержавної (добровільної) сертифікації. Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, постійно коригується залежно від ситуації в країні та її міжнародних стосунків. Харчові продукти, продовольча сировина, супутні матеріали, обладнання для їх виробництва підлягають обов'язковій сертифікації у порядку і за правилами, встановленими Держспоживстандартом.

Характерною особливістю закінчення XX і початку XXI століття в Україні є запровадження екологічної сертифікації продукції, зокрема найбільше сільськогосподарської, а також сільськогосподарських земель, лісів [17, 22, 26, 41].

Об'єктами екологічної сертифікації в наш час стали: підприємства і виробництва (у тому числі і сільськогосподарські); продукція агропромислового комплексу, промисловості (замкнені технологічні цикли); агротехнічні прийоми вирощування екологічно чистої продукції; методи обробки харчових продуктів; сільськогосподарські угіддя, ландшафти, об'єкти НПС, території, та сфера природокористування.

Створення системи екологічної сертифікації має на меті сприяти: розробленню та впровадженню організації виробництв (робіт, послуг), а також технологічних процесів, що мінімально негативно впливають на НПС; підвищенню якості продукції та її конкурентоспроможності; ощадливому використанню матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів; екологічно безпечному поводженню з відходами; удосконаленню управління господарською діяльністю; контролю безпеки продукції для НПС, життя, здоров'я та майна громадян України; захисту від недобросовісності виробника (продавця, виконавця).

Таким чином, впровадження системи екологічної сертифікації продукції, процесів, послуг, систем менеджменту відповідатиме як внутрішнім так і зовнішнім вимогам: потребі суспільства в охороні НПС; потребі споживача мати надійну інформацію про екологічні властивості продукції; потребі

виробника підвищити конкурентоспроможність своєї продукції; вимогам світової спільноти та Світової організації торгівлі, що підсилюються бажанням України стати повноправним членом ЄС.

Вирішення зазначених проблем щодо запровадження системи екологічної сертифікації вимагає тісної співпраці Держзоживстандарту, Мінприроди, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства економіки, а також залучення громадських організацій та науковців. На практиці це означає, що завдяки екологічній сертифікації буде реалізовуватись: еволюція виробничих систем до технологій, які органічно взаємодіють із природою; подолання роз'єднаності окремих виробничих ланок, їх інтеграцію у єдину виробничу рециркуляційну систему.

Таким чином, впровадження системи екологічної сертифікації продукції, процесів, послуг, систем менеджменту відповідатиме як внутрішнім так і зовнішнім вимогам: потребі суспільства в охороні НПС; потребі споживача мати надійну інформацію про екологічні властивості продукції; потребі виробника підвищити конкурентоспроможність своєї продукції; вимогам світової спільноти та СОТ, що підсилюються бажанням України стати повноправним членом ЄС.

Вирішення зазначених проблем щодо запровадження системи екологічної сертифікації вимагає тісної співпраці Держспоживстандарту, Мінприроди, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства економіки, а також залучення громадських організацій та науковців.

3 ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ

3.1 Врахування положень екологічної сертифікації в екологічній політиці держави

Використання науково-технічного потенціалу країни і дієвих економічних законів, підтримка пріоритетних напрямків інноваційного розвитку з врахування національних та регіональних особливостей повинні забезпечити просування нашої держави шляхом сталого розвитку. Розвиток теорії і практики екологічного менеджменту на перспективу буде базуватись на: положеннях екологічної політики, як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави, з метою стабілізації її екологічного стану та переходу до еколого-врівноваженого розвитку; модернізації методів екологізації економіки держави (податкова, фінансово-кредитна, ціноутворення, інформаційна, законодавчо- нормативна); інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки з врахуванням еколого-економічного, соціально-демографічного її обґрунтування; з'ясуванні параметрів, характеристик і обов'язково чинника - якості НПС як природо-ресурсного базису та географічного середовища, де розміщена вся інфраструктура діяльності людини; врахуванні екологічних вимог до продукції, послуг (фактично у всіх сферах виробництва); розвитку теоретичних засад інтелектуального менеджменту та високих технологій; розвитку і вдосконаленні метрологічного забезпечення, стандартизації і сертифікації теоретичних надбань менеджменту, в тому числі екологічного так, наприклад, системи менеджменту якості, системи екологічного менеджменту, інформаційної безпеки, системи менеджменту безпеки харчових продуктів (НАССР), системи охорони праці і соціальної захищеності (OHSAS 18001),

інтегровані системи менеджменту, комплексні та інтегральні показники щодо нормування якості природних об'єктів, ландшафтів, природно-господарських систем та в цілому НПС.

В кожній країні розробляються стратегічні напрями і завдання державної екологічної політики для різних галузей економіки. Мета та завдання національної екологічної політики відображені в Конституції України, Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», кодексах та нормативних документах, міжнародних угодах щодо конституційного права громадян на безпечне НПС. Тому запровадження екологічної політики в усі галузі економіки має стати умовою переходу до сталого розвитку держави. Політика передбачає міжнародний та державний рівень формування, комплексне погодження дій для всіх суб'єктів господарювання та виконання її положень.

Діяльність міністерств та відомств України має бути спрямована на стабілізацію і поліпшення екологічного стану території держави, охорону, раціональне використання й відтворення природних ресурсів у єдиному комплексі шляхом:

- виконання положень екологічної політики як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави з метою стабілізації стану НПС та раціонального використання, відтворення природного капіталу;
- реалізації стратегій, програм, заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан еколого-економічної безпеки країни, розширення участі України у міжнародному співробітництві з даної тематики шляхом запровадження схеми: мета → задачі, механізми, інструменти → екологічні моніторинг, експертиза, аудит → екологічна сертифікація → моніторинг еколого-економічного стану → постійне покращання (вдосконалення).
- формування і впровадження екологічно збалансованої системи природокористування, зміни нераціональних моделей виробництва і споживання, еколого-інноваційної модернізації економіки України та ін.

Екологічну сертифікацію продукції, послуг та природно-господарських систем можливо віднести до політичних і стратегічних завдань, адже вона визначає конкурентоспроможність підприємств, організацій, а на заключному етапі - стан економіки (стан і можливості фінансування покращання якості НПС). Тому стратегічні напрями і завдання мають бути направлені на:

Удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, міжвідомчої координації та співробітництва щодо інтеграції екологічної складової до програм розвитку секторів економіки, а саме: впорядкування діяльності центральних органів виконавчої влади, спрямування і координацію діяльності яких здійснює Кабінет Міністрів, Мінприроди, Держспоживстандарт з метою покращення комплексного управління в галузі охорони НПС та використання природних ресурсів; створення єдиної системи державного контролю за використанням природних ресурсів та охороною НПС з метою створення інформаційної системи проведення ЕА, екологічної експертизи; створення в системі Мінприроди окремої державної установи Державного екологічного фонду як єдиного розпорядника коштів Державного фонду, з покладенням на нього завдання управління коштами Державного фонду охорони НПС; розроблення, прийняття та реалізація Державної програми моніторингу НПС; розроблення та прийняття Екологічного кодексу України; розроблення та прийняття стратегій, концепцій, програм щодо охорони НПС, екологічних безпеки, стандартизації і сертифікації; екологічний менеджмент адміністративних територій; розвиток економічних механізмів стабілізації охорони НПС шляхом подальшого розвитку його нормативної та методичної бази на всіх рівнях; розширення бази екологічного оподаткування.

Забезпечення екологічної безпеки, стабілізація та зменшення рівня забрудненості НПС, стимулювання переходу виробників на екологічно безпечні ресурсо-та енергозберігаючі технології, вирощування екологічно безпечної продукції, підвищення ролі екологічно-економічних інструментів та інші завдання можливо системно вирішувати через запровадження обов'язкової і добровільної екологічної сертифікації та ін.

Формування інформаційного простору щодо питань збереження НПС, екологічної політики та сталого розвитку, екологічної безпеки продукції, послуг, НПС; сприяння впровадженню системи безперервної екологічної освіти; активне залучення громадськості до вирішення екологічних проблем, а саме: створення державної системи екологічного інформування населення, започаткування на національних каналах радіо і телебачення регулярних програм з питань збереження НПС, реалізації екологічної політики; навчання населення з питань безпеки продуктів харчування, стану НПС; створення в Україні мережі Орхуських інформаційних центрів та підтримка їх діяльності; розробка та прийняття Національної програми системної підтримки діяльності громадських організацій природоохоронного спрямування; створення національних друкованих та електронних екологічних видань; створення Державної бази даних з питань безпеки життєдіяльності населення, охорони НПС та природокористування та ін.

Розвиток теоретико-методологічного забезпечення ЕА та екологічної сертифікації мінерально-сировинної бази та екологічно безпечного надрокористування через забезпечення умов ефективного, екологічно безпечного, комплексного використання всіх видів ресурсів при наданні ліцензій на право користування ділянкою надр та ін.

Удосконалення топографо-геодезичної та картографічної діяльності з метою вдосконалення та вивчення інформаційного забезпечення на сучасний рівень, а саме: налагодження системного оновлення топографічної інформації всієї території країни (у тому числі населених пунктів) для забезпечення потреб безпеки всіх видів природоохоронної діяльності та природокористування; створення Національної інфраструктури геопросторових даних у відповідності тенденцій світових: економіки, екології, соціальної сфери.

Досягнення поставлених цілей здійснюватиметься насамперед шляхом: покращення матеріально-технічного та фінансового забезпечення, стимулювання науково-технічної та еколога-інноваційної діяльності, міжнародної співпраці, розвитком інформаційно-інституційної та нормативно-

правової бази, формування й утвердження позитивного іміджу держави, регіонів, підприємств у суспільстві і світі.

Однією із складових частин державної екологічної політики є діяльність у сфері екологічного менеджменту яка визначає рівень життя кожної людини й суспільства в цілому [42 - 44].

Державна політика у галузі менеджменту якості натеper підприємств, організацій, а в подальшому у сфері природокористування спрямована на створення ефективного соціального, еколого-економічного механізму; визначення заходів правового регулювання, механізмів фінансування, кредитування й державної підтримки підприємств, що сертифікують системи менеджменту якості на першому етапі, а в наш час інформаційної безпеки, систему контролю критичних точок, як інструменту забезпечення конкурентоспроможності економіки України та її інтеграції у світову господарську систему; підвищення безпеки і якості життя населення країни; запровадження систем менеджменту адміністративних територій як системної (узагальнюючої) процедури забезпечення сталості економіки і держави.

Зокрема, основними напрямками державної політики України у галузі якості є: вдосконалення законодавчої, нормативної та економічної основ забезпечення якості; запровадження нових еколого-економічних механізмів природокористування і природоохоронної діяльності; збільшення частки екологічних витрат у ВВП до рівня витрат європейських країн; розробка і реалізація інвестиційно-інноваційної політики з відповідним визначенням загальнодержавних, регіональних пріоритетів та забезпечення ресурсо-екологічної безпеки країни; широке запровадження систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту та інших в тому числі інтегрованих систем менеджменту, метрологічного забезпечення екологічних стандартизації та сертифікації; організація інформаційного забезпечення менеджменту якості; удосконалювання структури державного управління у сфері якості; підвищення якості й конкурентоспроможності продукції; захист внутрішнього ринку України від недоброякісної продукції; міжнародне співробітництво у сфері

якості; комплексне удосконалення цінової, кредитної, податкової політики в напрямку її екологізації; розробка і реалізація превентивних екологічних заходів; стимулювання виробництва екологічної продукції.

Тому для реалізації запланованої політики необхідним є реалізація положень концепції екологічної сертифікації [25] через вирішення низки завдань законодавчого, нормативно-правового та організаційного характеру.

Таким чином, екологічна політика нашої держави узгоджується з рішеннями, програмами міжнародних організацій та самітів і покликана в комплексі вирішувати екологічні проблеми України. Масштабність екологічних проблем в державі обумовлює проведення ранжування природоохоронних заходів для фінансування їх вирішення.

У табл. 3.1 наведені інструменти екологічної політики держави для запровадження екологічної сертифікації.

Таблиця 3.1 – Інструменти екологічної політики держави для запровадження екологічної сертифікації у сфері природокористування [45].

Інструмент екологічної політики	Призначення	Сутність інструментів екологічної політики для суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності
1	2	3
Обов'язкові		
Право власності і право використання об'єктів НПС та природних ресурсів	Використовується для закріплення об'єктів НПС і природних ресурсів за ефективними власниками	Власники, через процедуру ЕА, шляхом реалізації інноваційно-інвестиційних проектів повинні забезпечити збереження, стабілізацію, відтворення, охорону і раціональне використання природних ресурсів
Податки	Передбачає встановлення диференційованих ставок податків щодо суб'єктів бізнесу залежно від ступеня негативного впливу на НПС, якості та розміщення природних ресурсів	Застосовується до суб'єктів бізнесу та інноваційних проектів, що здійснюють негативний вплив на НПС в межах допустимих норм і лімітів використання ресурсів
Сертифікація	Процедура, що підтверджує відповідність	Використовується згідно вимог Держспоживстандарту

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Екологічна експертиза	Передбачає здійснення перевірки всіх видів проектів, в тому числі інноваційних щодо дотримання вимог законодавчо-нормативних документів в галузі екології	Дає кваліфіковані висновки щодо відповідності проектних рішень, запровадження інноваційно-інвестиційних проектів згідно природоохоронних вимог, в т. ч. екологічної сертифікації у сфері природокористування
Квоти. Ліміти	Права на викиди і скиди забруднюючих речовин у НПС та використання окремих компонентів природних ресурсів у заздалегідь встановлених обсягах і термінах	Застосовується з метою раціонального використання природних ресурсів, передбачаючи впровадження енерго-, ресурсозберігаючих технологій, переробку відходів, дотримання стабільного стану НПС
Дозвіл на забруднення	Право забруднювати довкілля в процесі здійснення господарської, інноваційної чи іншої діяльності, що знаходиться в межах процесів самоочищення об'єктів НПС	Застосовується з метою раціонального використання природних ресурсів, передбачаючи впровадження енерго-, ресурсозберігаючих технологій, переробку відходів, дотримання стабільного стану НПС
Нормативи (стандарти), в тому числі екологічні	За допомогою їх регулюється вплив на об'єкти НПС, стан, відтворення, охорону і використання НПС та його ресурсів	Дотримання стандартів всіх видів з метою мінімізації впливу на НПС, з'ясування еколого-економічної ситуації та прийняття рішень про ЕА і екологічну сертифікацію продукції, сировини тощо
Відомчі нормативи, інструкції щодо використання НПС та природних ресурсів	Встановлюють вимоги до окремих процесів, охорони, відтворення, збереження і використання природних ресурсів, які не повинні порушувати всі суб'єкти держави	Використовуються з метою конкретизації природоохоронних вимог до всіх видів забруднень суб'єктами економічної діяльності. Використовуються як критерії екологічної сертифікації
Екологічні програми	Передбачають комплекс заходів щодо стабілізації, відтворення, охорони і використання НПС і природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки держави та її природного капіталу в цілому	Вирішують питання екологізації сфер життєзабезпечення суспільства в єдиному комплексі. Для їх реалізації доцільно використовувати екологічні менеджмент, аудит, сертифікацію

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Екологічний контроль	Передбачає контроль дотримання законодавчо-нормативних вимог про охорону і використання НПС і природних ресурсів та дотримання екологічної безпеки	Слугує інформаційним забезпеченням для екологічної сертифікації. Інструмент дотримання вимог законодавчо-нормативних документів. Функція екологічного менеджменту. Забезпечує екологізацію науково-виробничої діяльності підприємств
Екологічна інформація	Інформаційне забезпечення органів влади всіх рівнів, системи екологічних менеджменту, процедури аудиту, екологічної сертифікації	Потребує використання новітніх засобів вимірювальної техніки, обробки, моделювання, синтезу для розробки інтегральних показників. Призводить до обґрунтування і зменшення екологічних ризиків внаслідок реалізації інноваційно-інвестиційних проектів природоохоронного спрямування
Екологічна статистика	Здійснення обліку взаємних впливів між ВПС і суб'єктів економічної діяльності за розробленою системою показників	Призначена для створення інформаційної бази при оцінці еколого-економічних показників підприємств, адміністративних територій. Використовується для інноваційно-інвестиційної діяльності, прийняття управлінських рішень
Добровільні		
Екологічний аудит	Проведення добровільної процедури перевірки стану, тенденцій, перспектив розвитку підприємств, організацій, об'єктів НПС та в цілому використання природного капіталу	Формує висновки ЕА на основі системного підходу про: стан територій, раціональне використання природного капіталу тощо. Використовується як обов'язкова процедура екологічної сертифікації
Сертифікація систем менеджменту. Екологічна сертифікація сировини, продукції	Підтвердження відповідності сировини, продукції, систем менеджменту щодо вимог всіх видів законодавчо-нормативних документів в тому числі міжнародних	Використовується у всьому світі з метою покращання якості і конкурентоспроможності продукції (систем менеджменту) із метою забезпечення раціонального використання природного капіталу та безпеки НПС

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Адміністративні платежі	Передбачені чинним законодавством і справляються у випадку порушення природоохоронних норм і вимог суб'єктами господарювання	Змушують підприємства до реалізації інноваційно-інвестиційної діяльності і проектів, екологізації всіх видів діяльності, в тому числі запровадження екологічних стандартизації і сертифікації
Штрафи за порушення	Стимулюють дотримання норм і вимог природокористування	Забезпечують врахування екологічних ризиків при виборі варіантів інноваційно-інвестиційних рішень
Плата за забруднення НПС	Використовується для відшкодування негативних екологічних ефектів, пов'язаних із шкідливими викидами речовин, розміщенням відходів виробництва, шумовим та радіологічним забрудненням	Застосовується до всіх забруднювачів НПС з метою зменшення шкідливих викидів і зміни екологічної політики
Плата за використання природних ресурсів	Стимулює до раціонального використання всіх видів ресурсів	Сприяє раціональному природокористуванню за рахунок впровадження енерго-, ресурсозберігаючих технологій
Система повернених депозитів	Передбачає внесення застави за продукцію, що на останньому етапі життєвого циклу забруднює НПС	Повернення застави платнику у випадку реалізації інноваційно-інвестиційного проекту, реалізації вимог законодавчо-нормативних документів
Податкові пільги	Стимулюють: виробничо-господарську діяльність суб'єктів природокористування, покращення використання природних ресурсів та відходів виробництва і споживання, сертифікацію продукції та систем менеджменту	Є стимулом для реалізації підприємством інноваційно-інвестиційних проектів, які передбачають впровадження безвідходних технологій, виготовлення екологічної продукції, надання екологічних послуг, проведення ЕА, екологічної сертифікації
Екологічна застава	Передбачає внесення застави (грошової суми) на спеціальний рахунок власника природного об'єкта в розмірі потенційної екологічної шкоди, яка може мати місце в процесі його використання (або використання одного із компонентів природного об'єкта)	Спонукає підприємство застосовувати: новітні технології із переробки відходів для уникнення вилучення частини його фінансових ресурсів, передбачених величиною заставного внеску, запровадження системи екологічного менеджменту, проведення ЕА та сертифікації продукції, систем менеджменту, екологічної сертифікації у сфері

		природокористування
<i>Продовження табл. 3.1</i>		
1	2	3
Плата за повернені викиди	Передбачає відшкодування забруднювачам доквілля при впровадженні досконалих природо оощадних технологій, за рахунок яких було зменшено шкідливі викиди у НПС	Одержання відшкодування. Мінімізація викидів і скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів завдяки процедурам ЕА, системі екологічного менеджменту
Бажані		
Гарантія екологічно ї позики	Використовується з метою: заохочування інвестицій в природоохоронну сферу шляхом надання гарантій інвесторам, встановлення екологічної безпеки НПС, екологічної сертифікації сировини, продукції, послуг	Зменшує фінансовий і екологічний ризик інноваційно-інвестиційних проєктів. Використовується для ЕА підприємств, природно-господарських систем
Екологічні гранти	Передбачають здійснення природоохоронних проєктів на конкурсних засадах. За їх допомогою регулюється виділення коштів спеціальних фондів	Реалізація інноваційно-інвестиційних природоохоронних проєктів забезпечить ефективність використання коштів на основі вимог міжнародних стандартів
Екологічна реклама	Використовується для рекламування екологічно чистої продукції, природоощадних технологій, запровадження систем менеджменту, сертифікації продукції	Забезпечує вихід на нові ринки збуту нового інноваційного продукту, сертифікованої продукції, послуг, підприємств, що володіють сертифікованими системами менеджменту
Екологічні субсидії	Використовуються для надання фінансової допомоги суб'єктам інноваційно-інвестиційної діяльності для реалізації природних проєктів	Сприяє розвитку інноваційних процесів всіх видів діяльності, збереженню природного капіталу
Екологічні фонди	Передбачають накопичення коштів на спеціальному рахунку за рахунок екологічних податків, державних і місцевих бюджетів та інших джерел	Призначені для фінансування: інноваційно-інвестиційних проєктів природоохоронного спрямування: процедур ЕА; розробки і сертифікації систем менеджменту підприємств муніципалітетів; екологічної сертифікації у сфері природокористування
Державний бюджет	Передбачає простий механізм мобілізації коштів на природоохоронні заходи та екологізацію всіх сфер економіки	За рахунок коштів державного бюджету може здійснюватися пряме фінансування природоохоронних програм на підприємствах та щодо адміністративних територій

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Екологічне страхування	Процес страхування фінансової відповідальності, який передбачає перекладання відповідальності за непередбачувану екологічну шкоду на страхові компанії	Е гарантує реалізацію природоохоронних інноваційно-інвестиційних проектів
Платежі за екологічні послуги	Ціни на послуги, що спрямовані на відтворення природних ресурсів та усунення негативних наслідків, викликаних забрудненням НПС	Передбачають реалізацію інноваційно-інвестиційних проектів, спрямованих на покращення якості НПС і використання природних ресурсів внаслідок їх державного замовлення
Концесія	Використовується для спільного володіння (використання) природно-ресурсного потенціалу, територій	Спільне використання державою і бізнесом об'єктів НПС з метою ефективного і екологічно безпечного їх використання
Природоохоронні інвестиції	Передбачають використання коштів на здійснення заходів, спрямованих на стабілізацію, покращення стану НПС і в цілому природного капіталу	Сприяють розвиткові інноваційних процесів, екологізації науково-технічної діяльності у всіх сферах економіки та життєдіяльності суспільства
Екологічне маркування продукції	Передбачає інформування споживачів про екологічні властивості і продовольчу безпеку продукції на всіх стадіях її життєвого циклу	Забезпечує попередження екологічної шкоди і екологічну безпеку при виробництві. Всіх видів продукції для суспільства і НПС
Небажані		
Аукціонна торгівля дозволами на забруднення навколишнього середовища	Регулює шкідливі викиди речовин	Не вимагає реалізації природоохоронних заходів

Зазначені інструменти, методичні підходи, програми частково реалізуються у Держспоживстандарті, Комітеті європейської інтеграції та інших державних органах, відповідальних за реалізацію державної політики у сфері менеджменту якості.

Загалом екологічна політика розглядається в тісному зв'язку з розвитком економіки та соціальної сфери, що підтверджується рішенням світових саммітів

в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та Йоханесбурга (2002 р.), сесій ООН та зокрема у вересні 2009 року щодо Екологічної Конституції Землі та ін. Цим процесам сприяє становлення глобального інформаційного середовища, що стало можливим завдяки розвитку інформаційних технологій. Звідси логічно, що у кінці ХХ ст. на перший план почали виходити такі інструменти екологічної політики:

- платежі за використання природних ресурсів, забруднення НПС;
- плата за дозволи на здійснення екологічно шкідливої діяльності;
- штрафи за порушення чинного природоохоронного законодавства;
- субсидії на впровадження екологічно безпечних способів господарювання, будівництво очисних споруд, реалізацію природоохоронних заходів чи програм;
- екологічне страхування;
- екологічні менеджмент, аудит, стандартизація, сертифікація тощо.

Цілеспрямована цінова політика при запровадженні процедури екологічної сертифікації представляє сукупність стратегій і заходів щодо управління цінами, ціноутворенням і полягає у встановленні на товари і послуги таких цін, які дають можливість опанувати певною часткою ринку; зберегти природні ресурси (шляхом переходу на використання альтернативних замінників); стимулювати вторинне використання відходів; задовольнити екологічні потреби, потреби і запити людей; забезпечити екобезпеку. Держава повинна створювати власну унікальну сучасну екологічну політику, яка базуватиметься на балансі внутрішніх та зовнішніх чинників та захищатиме перш за все державні інтереси попри тенденції глобалізації та прагнення усунути кордони, адже саме державні інституції є гарантом збереження НПС як природного капіталу нації.

Тому концептуальні теоретико-методичні положення становлення розвитку екологічної сертифікації у сфері природокористування базуються на використанні принципів екологічного менеджменту; сталого розвитку просторових систем; загальнонаукових, біофізичних, інноваційного та

екологічного менеджменту; соціально-економічного розвитку регіону; раціонального використання природного капіталу; врахування ризиків та ін. Тому на підставі аналізу джерел вітчизняної і зарубіжної літератури вище зазначені положення можуть бути використані і як принципи екологізації. Серед концептуально найбільш значимих слід відзначити принципи: синергетичного ефекту та інтегрального підходу, що обумовлює необхідність урахування негативних та позитивних екстернальних ефектів, інтегрального ефекту від природокористування і природоохоронної діяльності; орієнтації на причини, що передбачає ліквідацію причин, а не боротьбу з наслідками через систему незалежного ЕА та стратегічної екологічної оцінки; суворої відповідальності суб'єктів і об'єктів екологічно деструктивної діяльності; адекватності формування мотиваційного інструментарію, який відповідає даним обставинам; системного підходу, що передбачає вплив на всі об'єкти і суб'єкти економічної діяльності, які прямо чи побічно можуть сприяти досягненню цілей екологізації; максимальної ефективності, що обумовлює досягнення конкретних цілей екологізації з мінімальними витратами й отриманням максимальної віддачі коштів, спрямованих на розв'язання поставлених завдань; формування механізмів забезпечення сталого природокористування виходячи із сучасних тенденцій розвитку та формування критеріїв відповідності якості НПС рівню і темпам економічного зростання; реалізації прав громадян на екологічно безпечне НПС та ін.

Використання таких принципів дозволить більш цілеспрямовано здійснювати процес стратегічного управління економічним і соціальним розвитком регіону та процес діагностування його стану. Такі принципи повинні бути запроваджені на практиці завдяки:

- використанню системного підходу до дослідження процесів трансформації економічного і екологічного стану НПС, окремих територій та у сфері природокористування, який повинен спиратися на сукупність методологічних принципів системності, взаємозв'язку, ієрархічності;

- переходу від оцінок можливих збитків, пов'язаних з випуском

екологічно безпечної продукції, до їх чіткого кількісного аналізу та визначення перспективних шляхів екологізації виробництва;

- планомірному і комплексному вирішенню міждержавних зобов'язань України на фоні суттєвого покращання екологічного стану у самій державі;

- поєднанню зусиль із забезпечення сталого розвитку економіки держави зі створенням режиму раціонального природокористування;

- пріоритетності збереження цілісного природного капіталу як складової екологічної безпеки галузей економіки, природно-господарських систем та регіонів;

- налагодження горизонтальних взаємозв'язків і взаємин суб'єктів природокористування, що дозволяє сформувати механізм організації і управління природокористуванням та природоохоронної діяльності, що відповідає сучасним вимогам орієнтації економіки на соціальні й екологічні аспекти);

- однакових підходів органів, що здійснюють екологічну сертифікацію незалежно від форм власності об'єктів НПС. Вартість проведення процедури екологічної сертифікації повинна бути однаковою. Такий принцип використовується в сертифікації лісів, сільськогосподарських земель та передбачає застосування однакового механізму правових та економічних інструментів для стимулювання раціонального природокористування;

- врахування кількісних і якісних характеристик об'єктів НПС, типів та умов відтворення і використання природного капіталу, диференціації критеріїв екологічної сертифікації в залежності від регіональних умов та особливостей, об'єктивності, компетентності та неупередженості в проведенні екологічної сертифікації; незалежності органів із сертифікації та публічного відображення результатів екологічної сертифікації та ін.

Отже, теоретичні, методичні положення екологічної сертифікації у сфері природокористування використовують положення і принципи щодо сталого розвитку, екологічного менеджменту, інформаційної та економіки природокористування та поряд з цим забезпечують, генерують їх реалізацію на

практиці.

3.2 Організаційний механізмі розвитку екологічної сертифікації

Організаційно-економічний механізм щодо екологічної сертифікації у сфері природокористування враховує економічні явища стосовно продукції, сировини, систем менеджменту, послуг тощо, які під дією внутрішніх або зовнішніх факторів впливу започатковують ряд інших більш складних суспільних явищ. До таких факторів можливо віднести поєднання механізмів примусового виконання законодавчо-нормативних документів у галузі охорони і раціонального використання НПС з добровільними, що як засвідчує досвід промислово розвинених країн, дає найбільший економічний, екологічний, соціальний ефект. Економічні механізми є способом зв'язку між об'єктивними законами та суб'єктивною людською діяльністю, а існуючі його форми та методи - результати такої діяльності. Отже, економічний механізм екологічного регулювання - так само і як будь-який механізм господарювання - можливо вдосконалювати лише шляхом внесення змін в тому числі організаційних у конкретні форми виробничих відносин. Звідси економічний механізм екологічного регулювання можливо вдосконалювати через його форми і методи стимулювання раціонального користування і охорони НПС. Суспільство та екологічний менеджмент покликані вдосконалювати відносини щодо природокористування в бажаному напрямку, формуючи ефективний, дієвий механізм екологічного регулювання, а звідси у такий спосіб здійснюється управління еколого- економічним розвитком країни. Структурна модель організаційного-економічного механізму екологічного менеджменту з метою запровадження екологічної сертифікації у сфері природокористування наведена на рис. 3.1.

Екологічна сертифікація є ефективним механізмом екологічного менеджменту впровадження якої здійснюється за такими основними напрямками: обов'язкова - забезпечення екологічної безпеки продукції, підприємств, послуг та ін.; добровільна - об'єктів НПС та у сфері

природокористування з метою стабілізації екологізації та покращання якості НПС шляхом гармонізації робіт на всіх етапах життєдіяльності суспільства.

Перший напрям забезпечує:

- реалізацію обов'язкових екологічних вимог природоохоронного законодавства при господарській діяльності;
- дотримання вимог екологічної безпеки та попередження негативного впливу на НПС при поводженні з відходами, виробництві, експлуатації та ліквідації різних видів продукції;
- попередження ввезення в країну не сертифікованої продукції, небезпечних продукції, технологій, відходів та послуг;
- захист прав споживачів з питань придбання товарів, надання їм послуг, що передбачено чинним законодавством України та ін.

Рис. 3.1 – Структурна модель організаційно-економічного механізму екологічного менеджменту з метою запровадження екологічної сертифікації у сфері природокористування [16].

Другий напрям вирішує:

- створення умов для діяльності підприємств та організацій на єдиному товарному ринку як в нашій державі так і при міжнародній економічній діяльності, торгівлі;
- сертифікація систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту та інших, в тому числі інтегрованих систем;
- екологічна сертифікація природних об'єктів і ресурсів, окремих територій, технологічних процесів;
- підтвердження показників якості НПС, товарів, робіт і послуг природоохоронного призначення, що задекларовані природокористувачами та ін.

Фактично розвиток екологічної сертифікації відбувається із суміщенням таких напрямків, як сільськогосподарські землі, ліси, зони рекреації, послуги, сільськогосподарська сировина та продукція що засвідчують світові тенденції розвитку міжнародної співпраці, спеціалізації окремих країн та регіонів, збільшення конкуренції на світових ринках товарів і послуг, все більшого врахування аспектів НПС при проектуванні, виробництві, споживанні будь-якої продукції, наданні послуг, наприклад, (табл. 3.2). Законодавчо-нормативні та науково-технічні чинники наведені в [46].

Організаційні основи в тому числі економічні механізми, принципи запровадження, етапи, інституціональні передумови, законодавчо-нормативне, науково-методичне забезпечення, умови запровадження та міжнародне співробітництво наведені в концепції екологічної сертифікації у сфері природокористування [25].

Наприклад, екологічна сертифікація включає два етапи - підготовку до сертифікації і безпосередній процес сертифікації. Підготовка до сертифікації передбачає:

- вибір методик;
- попередній аудит;
- рекомендації із екологічно виваженого ведення господарської діяльності за спеціальними програмами;

- сертифікаційний аудит і видача сертифіката.

Таблиця 3.2 Основні чинники, які впливають на розвиток і запровадження екологічної сертифікації [46]

Фактори	Чинники, що сприяють запровадженню на рівні:	Чинники, що стримують запровадження на рівні:
1	2	3
Економічні	Підприємств	
	Розвиток конкуренції. Вступ до СОТ. Скорочення та прослідкування життєвого циклу продукції. Інформатизація та екологізація сфер життєдіяльності суспільства та міжнародної діяльності. Запровадження органічного землеробства в Україні, наприклад, діяльність організацій «Біолан», «Органік стандарт» та ін.	Відсутність: резерву коштів та матеріально-технічних засобів; науково-технічної інфраструктури; збереження науково-технічного потенціалу підприємств, галузевих інституцій та науки в державі; джерел фінансування; системної інформації про переваги та стратегічне значення сертифікації; методик розрахунку ризиків всіх видів. Не розуміння населенням потенційних ризиків забрудненого НПС і тому недостатній попит на екологічно сертифіковану продукцію і послуги. Подорожчання науково-технічних розробок, витрат на розробку, впровадження і рекламу нової продукції і послуг
	Природно-господарських систем, адміністративних одиниць, регіонів	
	Європейський вектор в розвитку України. Вступ до СОТ, планування вступу в ЄС, НАТО. Екологізація та інформатизація економічної, соціальної, міжнародної діяльності і співпраці на різних рівнях. Зростання попиту на оренду, купівлю земельних ресурсів в екологічно безпечних регіонах і державах	Відсутність державних програм; фінансування наукових розробок в різних галузях (в т.ч. моніторингу) та їх синтез в єдину методологію на основі синергії; інституційної структури; фахівців. Недосконалість економічних (еколого-економічних) механізмів раціонального використання і збереження природного капіталу. Домінування в країні екстенсивного напрямку розвитку економіки
Екологічні	Підприємств	
	Необхідність дотримуватися природоохоронного законодавства і нормативних документів. Екологічні показники продукції. Вимоги до суб'єктів економічної діяльності при вступі до ЄС, НАТО та при ратифікації міжнародних угод	Недосконалість чинної законодавчо-нормативної бази. Стан НПС. Природоресурсний потенціал регіонів. Ресурсо-, енергоємність підприємств. Нехтування процедурою ЕА. Відсутність (скорочення) природоохоронних відділів н підприємствах
	Природно-господарських систем, адміністративних одиниць, регіонів	
	Сутність і значимість природного капіталу для економіки і суспільства. Екологічні особливості розміщення об'єктів і ресурсів НПС	Недосконалість чинної законодавчо-нормативної бази в цілому. Забруднення НПС внаслідок антропогенної діяльності людини. Відсутність задекларованих позицій щодо

		екологічної сертифікації об'єктів НПС в екологічній політиці країни
<i>Продовження табл. 3.2</i>		
1	2	3
Соціальні	Підприємств	
	Рівень розвитку суспільства. Обмін інформацією між суб'єктами господарської діяльності. Глобалізація та міжнародна конкуренція. Рівень доходів населення. Зростання попиту на екологічно безпечні послуги і продукцію	Опір змінам із закріплення юридичної і соціальної відповідальності. Зміна стереотипів. Низький професійний рівень осіб відповідальних за екологічно безпечне життєзабезпечення населення (в тому числі особливо у сфері продовольства). Ціна і обсяги екологічно безпечної продукції
	Природно-господарських систем, адміністративних одиниць, регіонів	
	Рівень розвитку суспільства. Обмін інформацією між суб'єктами господарської діяльності. Глобалізація, міжнародна конкуренція. Рівень доходів населення, зростання попиту на екологічно безпечні послуги і продукцію, якість продукції та послуг	Опір змінам у різних органах влади та необхідність виконувати вимоги законодавчо-нормативних документів. Зміна стереотипів. Низький професійний рівень осіб відповідальних за екологічно безпечне життєзабезпечення населення (в тому числі особливо у сфері продовольства). Ціна і обсяги екологічно безпечної продукції
Організаційно-управлінські	Підприємств	
	Демократизація суспільства і бізнесової діяльності. Інноваційні структури. Міжнародна науково-технічна кооперація (технопарки)	Централізація, консервативність побудови організації. Орієнтація на традиційні продукцію, ринки, споживачів. Відсутність маркетингової стратегії і стратегічного планування, наукового забезпечення роботи інноваційно-інвестиційних структур
	Природно-господарських систем, адміністративних одиниць, регіонів	
	Проголошення курсу держави на євроінтеграцію, вступ до СОТ, участь і роботі ISO, ІЕС, СЕІ, демократизація суспільства і бізнесової діяльності. Інноваційні структури. Міжнародна науково-технічна кооперація	Недосконала міжгалузева взаємодія суб'єктів економічної діяльності. Недосконалість міжнародної і регіональної співпраці. Орієнтація на традиційні продукцію, ринки, споживачів. Відсутність маркетингової стратегії і стратегічного планування, наукового забезпечення роботи інноваційно- інвестиційних структур

Для екологічної сертифікації доцільно використовувати схему - третьою стороною, яка передбачає виконання таких операцій:

- Залучення відповідного органу сертифікації.
- Застосування придатного механізму контролю (договір).
- Застосування системи сертифікації та специфічних правил (за

угодою та схемою сертифікації).

- Застосування придатних випробувань і програм ЕА.
- Рішення щодо відповідності.
- Розроблення додаткових програм повторного нагляду.
- Впровадження сертифікатів або знаків відповідності.
- Публікація повідомлень про результати сертифікації.

Для впровадження в Україні системи екологічної сертифікації продукції, сировини, систем менеджменту, об'єктів НПС необхідно вирішити низку завдань законодавчого, нормативно-правового та організаційного характеру (рис. 3.2), адміністративного управління, інфраструктуру природоохоронної діяльності і природокористування, розробити інструменти соціальної дії та зокрема необхідно:

- доповнити й реформувати природоохоронне законодавство України, законодавство з підтвердження відповідності, з питань забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, а також нормативну базу в цій сфері;
- розробити правові засади обов'язкової і добровільної екологічної сертифікації та визначити перелік продукції (процесів, послуг), які підлягають обов'язковій екологічній сертифікації;
- модернізувати національне законодавство щодо правових основ відповідальності за нераціональне використання природного капіталу;
- організувати громадські слухання (збори) із доцільності (переваг) екологічної сертифікації у сфері природокористування;
- підготувати фахівців, які здійснюють ЕА, здійснюють інжинірингові роботи та надають консалтингові послуги з метою екологічної сертифікації;
- розробити умови надання ліцензій для приватних осіб і фірм, які проводять екологічну сертифікацію сировини, продукції, об'єктів НПС тощо;
- розробити технічні регламенти (або нормативні документи

ДСТУ), що встановлювали б екологічні вимоги, яким повинна відповідати екологічно сертифікована продукція, процеси, послуги, об'єкти НПС;

- розробити порядок проведення робіт та схеми екологічної сертифікації;

Рис. 3.2. – Організаційний механізм формування системи екологічної сертифікації в Україні [16].

- створити організаційну структуру системи екологічної сертифікації, що передбачає створення Національного органу з екологічної сертифікації, органів з екологічної сертифікації, випробувально-аналітичних лабораторій;

- удосконалити і доповнити систему інформування про результати робіт з екологічної сертифікації продукції, процесів, послуг, систем менеджменту, об'єктів НПС;

- розробити науково-методичний інструментарій вивчення природного капіталу його компонентну, функціональну, територіальну структуру, а також територіальні поєднання природних ресурсів;
- обґрунтувати природно-ресурсні баланси, визначити потреби у природних ресурсах та регіональні можливості їх використання;
- проаналізувати територіальну ефективність природоохоронної діяльності та природокористування регіону, визначити ресурсно- екологічну місткість території;
- розробити прогнози використання та охорони природного капіталу регіону і таким чином, виявити додаткові приховані резерви та перспективні напрями (альтернативи й пріоритети) соціально-економічного розвитку регіону;
- удосконалити і розширити сферу роботи громадських природоохоронних організацій;
- організувати єдину систему регіонального інформаційного забезпечення і моніторингу;
- удосконалити інформаційне забезпечення (систем моніторингу, єдиного кадастру природо-ресурсного потенціалу), відповідності до світових стандартів;
- проводити планування робіт із випереджаючої стандартизації;
- удосконалити оподаткування екологічно небезпечних і безпечних об'єктів господарювання;
- введення (зменшення податків) на екологічну продукцію;
- створення організаційних структур, які забезпечували б виконання робіт з екологічної сертифікації.

Тому концепція екологічної сертифікації передбачає системне вивчення природного капіталу з метою прийняття рішень органами влади, природоохоронними органами, природо користувачами з метою господарювання в контексті сталого розвитку, управління просторовим облаштуванням територій, розробку та реалізацію заходів, що забезпечують

екологічно стале та конкурентоспроможне функціонування території, її динамічний розвиток за рахунок вдосконалення господарської спеціалізації в напрямку розвитку екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій, підвищення ролі послуг, поглиблення природної кооперації в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечення природоохоронних заходів та розширення площ, що охороняються; розвитку міжнародного співробітництва в галузі охорони НПС та ін.

Для запровадження екологічної сертифікації необхідно просторове облаштування адміністративних територій, регіонів, котре має охоплювати такі тематичні напрями: створення єдиного інформаційного простору на базі кадастру всіх видів природних ресурсів; обґрунтування спеціалізації регіону на основі наявного економічного потенціалу, природного капіталу та процедури ЕА з екологічною сертифікацією; функціональне зонування територій; поширення обґрунтованої інтеграції регіону; розвиток промисловості та ліквідація депресивних зон; досягнення просторової згоди шляхом забезпечення розвитку ефективних міських систем й транспортно-комунікаційної мережі; збалансоване природокористування, охорону НПС й екологічну безпеку тощо.

Методологічні розробки щодо системи формування інформації з метою запровадження екологічної сертифікації підприємств і природно-господарських систем наведена в [46].

Запровадженню, результативному функціонуванню системи екологічної сертифікації продукції, процесів, послуг, об'єктів НПС, сприятимуть важливі для забезпечення охорони НПС такі стандарти як ДСТУ-Н 4340:2004 «Настанови щодо внесення екологічних вимог до стандартів на продукцію. Загальні положення» ДСТУ ISO 14015:2005 «Екологічне керування. Екологічне оцінювання ділянок та організацій» та ДСТУ ISO/TK 14062 «Екологічне керування. Врахування екологічних аспектів під час проектування та розробляння продукції».

Усі перелічені питання щодо створення й запровадження системи

екологічної сертифікації вимагають тісної співпраці Держспоживстандарту України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства економіки, а також залучення громадських організацій (наприклад. Союзу промисловців і підприємців України, екологічних фондів), засобів масової інформації і реклами.

Отже, на відміну від звичайних економічних механізмів екологічного регулювання, які не забезпечують комплексності та рівномірності формування підсистем економічного механізму екологічного регулювання - екологічна сертифікація у сфері природокористування спрацьовує як єдиний еколого-економічний механізм на основі біотичного регулювання з урахуванням природного капіталу в системі економічних показників і прийняття рішень за стратегією сталого розвитку.

Додатково слід зазначити, що саме екологічна сертифікація незалежною третьою стороною (одна із схем сертифікації), що є акредитованою на такий вид робіт, дозволить створювати нові екологічні товари, хоча і дорожчі до 50%, але ті, які мають успішну реалізацію в країнах з достатніми доходами громадян (від \$ 3-5 тис.). Поряд з цим виготовлення екологічно безпечних харчових продуктів, товарів є інноваційною сферою бізнесу навіть в країнах ЄС. Отже, постійне аналізування, покращення якості продукції та її екологічна сертифікація забезпечує виживання підприємств у надзвичайно конкурентному ринковому середовищі є і залишається актуальним та економічно вигідним.

Модернізація еколого-економічних відносин на засадах добровільної екологічної сертифікації у поєднанні з різними видами гнучких екологічних податків, матеріальна зацікавленість виробничої діяльності, диференціація цін за екологічним критерієм є дієвими економічними механізмами.

Екологічна сертифікація як інструмент сталого розвитку враховується при оцінці регіональних особливостей об'єктів НПС; натуральних показників; еколого-економічному обґрунтуванні (в основному за призначенням після сертифікації - купівля або оренда об'єкта, вкладення коштів під заплановане екологічно безпечне формування економічного простору); інтегральних

показників оцінки якості оточуючого середовища, природно-ресурсного потенціалу; інвестиційної привабливості регіонів.

Одними із вагомих зовнішньоекономічних аспектів є врахування санітарних і екологічних норм, нормативів безпеки в експорті та імпорті продукції. Так, ЄС посилює для європейських виробників вимоги до виробництва і допуску на ринок сировини, продукції підвищеного ризику. Такі заборони автоматично торкнулися виробників із третіх країн, наприклад, щодо сільськогосподарської сировини і продукції. Крім того, ЄС лишив за собою право визначати доцільність імпорту продукції на основі географічного ризику. Тому Україні необхідно: з однієї сторони - переходити від переважно протекціоністських засобів до використання глибоко ешелонованої системи захисту внутрішнього ринку, що базується на гнучкій зовнішньоекономічній політиці, заповненні його конкурентоспроможною продукцією, у тому числі шляхом розширення асортименту за рахунок імпорту в обмеженій кількості; з іншої сторони - використовувати переваги її природного капіталу (перш за все площі потенційно родючих ґрунтів) з можливістю конкурувати на ринку продовольства.

Для сприяння економічному розвитку України важливо закріпити відповідальність всіх рівнів органів влади за виконання вимог нормативних документів, дотримання природоохоронного законодавства, гармонізацію їх з відповідними міжнародними нормами, якщо такі існують. Також необхідно передбачити, що існування більш жорстких стандартів допускається лише за умови наявності належного наукового обґрунтування необхідності цього для забезпечення належного рівня захисту здоров'я людей та НПС. Таке наукове обґрунтування повинно базуватися на оцінці і ліквідації ризику для життя або здоров'я людей та НПС на стадії розробки законодавчо-нормативних документів, проектів, прийняті управлінських рішень. Одним із них є завершення робіт зі вступу України до Комісії «Кодекс Аліментаріус», приєднання до Міжнародної організації захисту рослин при ООН-ФАО, наближення законодавства України із офіційного контролю харчових продуктів

до вимог Пропозиції щодо Регламенту Європейського Парламенту та Ради про офіційний контроль кормів та харчових продуктів, адже в іншому випадку після прийняття цього Регламенту є ймовірність повного закриття ринку ЄС для експорту українських харчових продуктів.

При добровільній сертифікації у сфері природокористування, адміністративних одиниць за екологічними вимогами вирішуються наступні задачі: створення умов для діяльності організацій на єдиному товарному ринку; засвідчення того що екосистеми знаходяться у стабільному стані; водні об'єкти задовольняють вимоги з водокористування, рекреації, мисливства та рибальства; лісові масиви виконують комплекс відповідних для них функцій та не зазнають деградації; сільськогосподарські землі відповідають нормативам з якості, не зазнають забруднення і деградації від діяльності людини та підтримуються у стабільному стані для майбутнього вирощування сільськогосподарських культур; кар'єри, родовища, техногенні об'єкти використовуються з мінімальною шкодою для НПС; адміністративні території характеризуються привабливою інвестиційною політикою і законодавством, наявністю кваліфікованої робочої сили, корисних копалин, енергоносіїв, комунікацій та інфраструктури; створюється інформаційна база для формування і ведення регіонального кадастру природних ресурсів тощо.

Тому включення оцінки природного капіталу у систему показників національного багатства дозволить відобразити значення природного капіталу у ВВП країни. Так, наприклад, за розрахунками західних вчених, у розвинених країнах такий збиток досягає (3-5)% ВВП [47]. Звідси, вартість використання (споживча вартість) природного капіталу це - пряма вартість використання (рекреація, туризм, рибальство та ін.); непряма вартість використання (глобальні ефекти, екологічні функції, кислотні дощі, виснаження озонового шару, кліматичні зміни та ін.); вартість відкладеної альтернативи (потенційні вигоди від використання в майбутньому) [48].

3.3 Стимулювання розвитку екологічної сертифікації

Комплексом питань щодо охорони НПС, життєзабезпечення населення, економічного обґрунтування стимулювання розвитку стандартизації і сертифікації на міжнародному рівні зокрема займаються ISO, ІЕС, СЕН, ООН, СОТ та інші організації. Ще у 1993 році Рада Європейського Союзу прийняла рішення про взаємозалежність проблем конкурентоздатності і охорони НПС. У наш час ISO, ІЕС, СЕН, ООН проводять роботи щодо екологічної стандартизації і включення екологічних аспектів у діяльність всіх технічних комітетів, що в свою чергу стимулює розвиток положень і до екологічної сертифікації.

Якщо розвиток метрології, стандартизації, сертифікації гармонізовані в рамках міжнародної системи, тоді вони утворюють універсальну інформаційну, регуляторну (добровільну і обов'язкову) базу для ліквідації технічних бар'єрів і розвитку міжнародної торгівлі, а також посиленню позицій національних виробників та забезпечення якості. Цінність таких наук в єдиному їх комплексі, що дає синергетичний ефект для економіки, охорони НПС та в цілому суспільства щодо врахування прямої вартості та якості природних ресурсів, взагалі і кожного зокрема; непрямой вартості, як комплексу умов і стану НПС та економіки регіону (держави) в цілому (якість НПС для життєзабезпечення населення); вартості відкладеної альтернативи - потенційні вигоди від використання в майбутньому збереженого природного капіталу [46].

З початком 1990-х років в Україні створені передумови для нового етапу розвитку науково-технічного прогресу в напрямку екологізації, який вимагає законодавчо-нормативного, метрологічного, інформаційного забезпечення та підтвердження відповідності. Світова спільнота знаходиться напередодні нового стрибка глобалізації, в тому числі екологічних стандартизації і сертифікації, тільки вже не окремих об'єктів НПС, а в цілому у сфері природокористування. Передумовою такої тенденції є розвиток фізичної та

екологічної економіки; оцінка природного капіталу; інформатизація економіки; збільшення варіантності вибору у сферах виробництва і споживання; наукових доробок у сфері якості товарів і послуг; інтернаціоналізація виробництва і споживання; систем менеджменту та ін.

За таких умов стимулювання і гармонізація розвитку стандартизації, сертифікації є об'єктивною передумовою екологізації економіки, яка вирішується через глобалізацію процесів виробництва і споживання; міжнародну спеціалізацію; насичення в розвинених країнах ринку споживання матеріальних благ, що спонукає до необхідності розробки нових інформаційних, екологічних послуг; інформатизацію всіх сфер економіки; підвищення експортного потенціалу країни; новітніх досягнень в економіці.

Звідси активна участь України у міжнародній діяльності із стандартизації, сертифікації, метрології та акредитації повинна розглядатись як один із засобів досягнення довготермінового підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та поліпшення здатності до новаторських рішень нашої держави в міжнародному контексті. Експорт продукції неможливий без відповідності міжнародним стандартам, в тому числі метрологічним вимогам і сертифікації за схемами ISO, а оскільки експорт продукції зростає, то і потреба в такій діяльності теж. Натепер у цілому світі та в Україні відчувається нестача стандартів, які б охоплювали особливо - проблеми міжгалузевої взаємодії, що засвідчують вже розроблені та впроваджені стандарти на системи менеджменту ДСТУ ISO 14000 і ДСТУ ISO 9000 і такі, що лише проходять процес гармонізації: HACCP, ISO/IEC 27001, системи управління безпекою праці на базі стандартів OHSAS 18001, системи соціального управління і етики ведення бізнесу - стандарти SA 8000 та інші.

Стандартизація і сертифікація мають бути випереджаючими, оскільки лише тоді країна матиме організаційні та економічні переваги на світовій арені. З однієї сторони розвиток стандартизації і сертифікації спричинений науково-технічним прогресом, а з іншої він вимагає безперервного розвитку, адже вони дозволяють по-новому поєднувати і комбінувати наявні ресурси в інтересах

економіки, що підтверджується запровадженням відразу або і без українських аналогів систем менеджменту (наприклад, HACCP, ISO/IEC 27001).

В умовах глобалізації ринку стимулювання розвитку екологічної сертифікації є актуальним для всіх країн і організацій тому, що тільки високоякісна продукція, що відповідає міжнародним нормативним документам, належним чином сертифікована може бути конкурентоспроможною. Така проблема багатогранна та базується на прикладних аспектах сертифікації, має економічний, політичний, соціальний, екологічний, науковий і організаційний аспекти.

Економічний аспект характеризується тим, що екологічна сертифікація є основою підвищення ефективності економіки країни, поряд із стандартизацією збільшує прибутки організацій (збільшення дохідної частини бюджетів усіх рівнів), сприяє економії енергоресурсів і сировини та в цілому природного капіталу у контексті сталого розвитку.

Політичний аспект відображається в тім, що широкомасштабне використання стандартних схем сертифікації сировини, продукції, у сфері природокористування та гармонізованих стандартів є критерієм розвитку країн, в тому числі при вступі до ЄС та виконання міжнародних договорів.

Соціальний аспект має значення в контексті отримання позитивних результатів для суспільства за різними напрямками: постачання споживачів і цілого суспільства якісними продукцією чи послугами, поліпшення умов праці та життєзабезпечення, зацікавленості у кінцевому результаті роботи всього колективу.

Екологічний аспект полягає в збереженні і раціональному використанні природного капіталу держави, економічно обґрунтованій витраті сировини, матеріалів, енергоносіїв, випуску екологічно безпечної продукції, що мінімально негативно (наскільки це можливо при даному рівні розвитку науки і техніки) впливає на НПС і здоров'я людини а в остаточному підсумку і на якість життя.

Науковий аспект полягає в тісному зв'язку позитивних сторін розвитку

сертифікації якості продукції, послуг, систем менеджменту, екологічної сертифікації об'єктів НПС та у сфері природокористування і науково-технічного прогресу (з іншої сторони - він сам досягається за допомогою систематичного підвищення якості продукції, засобів виміральної техніки тощо).

Організаційний аспект полягає в удосконаленні виробів і процесів, систем менеджменту в організаціях, ефективності та винагороді за працю, кількісних і якісних показників продукції, маркетингу регіону та організації тощо.

Тому стимулювання розвитку екологічної сертифікації, зокрема у сфері природокористування та у всіх галузях економіки забезпечується:

- розробкою концепції екологічної сертифікації;
- введенням обов'язкової сертифікації за екологічними вимогами, що здійснюється в наш час (наприклад, попередження ввезення в країну несертифікованої продукції, захист прав споживачів щодо якості продовольчих товарів);
- розробкою законодавчо-нормативного забезпечення та положень добровільної сертифікації у різних галузях економіки, екології, соціальної сфери;
- створенням умов для діяльності підприємств та організацій на єдиному товарному ринку;
- сертифікацією різнопланових систем менеджменту;
- екологічною сертифікацією лісів, рекреаційних зон, земель сільськогосподарського призначення.

Для стимулювання екологічної сертифікації у сфері природокористування пропонується економічний механізм, який складається з трьох блоків: економічні інструменти і стимули, які формують мотивацію; економічні санкції, які застосовуються до природокористувачів всіх форм власності; організаційно-правових заходів, які забезпечують ефективність окремих елементів економічних механізмів. Запропонований економічний механізм має забезпечити пріоритетність інтересів в цілому громад, що проживають на даній

території, а не отримання природокористувачами прибутку в будь-який спосіб.

Стимулюванню запровадження екологічної сертифікації сприятиме удосконалення екологічного оподаткування у напрямі забезпечення регулюючої та стимулюючої функції податку і встановлення відповідності його величини витратам на усунення шкідливого впливу на НПС. Такі дії повинні відбуватися з урахуванням рівня розвитку техніки і технологій, а саме: розширення бази оподаткування за рахунок залучення до оподаткування викидів в атмосферне повітря, що здійснюються всіма видами пересувних джерел забруднення; відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та (або) тимчасово зберігаються протягом понад проектного терміну; удосконалення системи справляння збору за забруднення НПС у напрямі забезпечення його регулюючої та стимулюючої функції, встановлення відповідності величини збору витратам, пов'язаним з усуненням шкідливого впливу на НПС; розширення бази оподаткування шляхом включення до неї екологічно небезпечної продукції, виробництво, зберігання, транспортування та споживання якої негативно впливає на НПС та здоров'я населення; забезпечення перегляду нормативів збору за забруднення НПС з метою виконання стимулюючої функції збору для впровадження і вдосконалення суб'єктами господарювання природоохоронних та екологічно безпечних технологій (чому і сприяє проведення екологічного аудиту і сертифікації); зарахування збору за забруднення НПС до бюджетів тих територіальних громад, на території яких здійснюється забруднення та ін.

При проведенні реформи податкової системи особливу увагу потрібно сконцентрувати на природно-ресурсних та рентних платежах, а саме:

- зростанні питомої ваги податків у секторах економіки, які використовують природні ресурси в загальній сумі податків, що буде сприяти адекватному відображенню ролі природного капіталу в економіці країни, більш раціональному використанню природних ресурсів, вилученню природної ренти на користь суспільства;

- вдосконаленні системи рентних платежів за використання

природних ресурсів (на заміну збору за забруднення НПС);

- формуванні двохскладової структури рентної плати: абсолютна складова - плата за реалізацію отриманого права користування ділянками надр, незалежно від результатів господарської діяльності надрокористувача; диференційна складова - плата за реалізоване право користування ділянками надр, виходячи із величини отриманої економічної вигоди;

- оптимізації нормативної бази та ставок платежів за спеціальне водокористування;

- створенні єдиної системи податків від первинної природної речовини до кінцевої продукції, отриманої на його основі. Податкова система повинна бути влаштована таким чином, щоб на перших етапах податки були максимальними і зменшуватись в міру наближення до стадії кінцевої продукції (для стимулювання високотехнологічних галузей);

- реформуванні визначення плати за землю на основі нормативної грошової оцінки землі, даних агрохімічної паспортизації, екологічної сертифікації земель сільськогосподарського призначення (встановлення ставок земельного податку у відсотках від нормативної грошової оцінки земель), яка є капіталізованим рентним доходом із земельної ділянки [23, 46, 49, 50];

- розширенні бази оподаткування плати за землю шляхом запровадження ставки податку для земель

несільськогосподарського призначення;

- удосконаленні порядку сплати податку за земельні ділянки та вирівнюванні податкового навантаження на суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності шляхом скасування пільгових ставок плати за землю та окремих звільнень від її сплати;

- розширенні повноважень місцевих органів виконавчої влади щодо регулювання податкового навантаження та податкового стимулювання шляхом переведення плати за землю до виду місцевих податків та зборів (збільшення частки місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів) та ін.

Виходячи із задач реформування податкової системи еколого-економічна

цінність екологічної сертифікації в Україні в наступному:

1. Екологічна сертифікація дає можливість поєднувати державні і ринкові механізми в економіці. До ринкових механізмів можливо віднести: залучення інвестицій на основі екологічної сертифікації стану природного об'єкту та малого і середнього бізнесу до виробництва і реалізації екологічно «безпечної» продукції; фінансування процедури сертифікації із венчурних фондів.

2. За допомогою процедури екологічної сертифікації, а саме її складової частини ЕА (оцінювання еколого-економічних показників) отримують індикатори сталого розвитку.

3. Екологічна сертифікація окремих підприємств, а в подальшому і територій, перш за все, систем екологічного менеджменту, сприяє зменшенню антропогенного навантаження на НПС через свідоме, підкріплене економічними та виробничими вимогами його використання взагалі та складових елементів зокрема.

4. Екологічна сертифікація сприяє технологічному вдосконаленню і модернізації виробництва через розробку та сертифікацію практично всіх систем.

5. Мета, процедури підготовки, методики екологічної сертифікації логічно підпорядковуються (входять) до створення методологічних засад якості життєзабезпечення населення.

6. Екологічна сертифікація відбувається з однієї сторони із використанням положень про життєвий цикл продукції, враховує його при розробці системи екологічного менеджменту, перевіряє при ЕА систем менеджменту. З іншої позиції конкурентоспроможне підприємство буде зацікавлене у декларуванні позитивного ставлення до НПС (виконання екологічних зобов'язань). Тобто на початковій чи на кінцевій стадії виробництва вплив буде мінімальним.

7. При добровільній екологічній сертифікації у сфері природокористування позитивно спрацьовує синергетичний ефект дії

економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, поєднуючи матеріальну зацікавленість товаровиробників, місцевих органів влади та громадськості створюючи при цьому дієву систему державного і громадського контролю та ринкових механізмів щодо раціонального використання та охорони НПС.

8. Стандартизація і сертифікація, в тому числі екологічні мають ефект дерегулювання (відміна державного контролю у певних галузях) і певною мірою полегшує обов'язки (функції) держави, оскільки зацікавлені сторони, бізнес можуть розробляти технічні умови, методики, стандарти підприємств тощо які використовує держава.

9. Важливою є участь держави у розробці стандартів, в тому числі і щодо сертифікації адже хто розробляє стандарти той контролює ринок (до того ж у світовому масштабі). Така діяльність дає найбільший ефект за умови залучення бізнесу, асоціацій, урядових структур до розробки і впровадження вже легітимних нормативних документів, законопроектів тощо.

10. Створення нових ринків, сучасні умови ведення бізнесу створюють нові очікування (вимоги, потреби) та примушують видозмінювати економічні, виробничі процеси. Тому випереджаючий розвиток системи стандартизації і сертифікації з дорученням і розвитком відповідного метрологічного забезпечення надаватиме постійні і суттєві (на рівні країни, світу) переваги та інноваційний розвиток.

11. Розвиток національної системи стандартизації, в тому числі у сфері сертифікації створює умови для участі України в найбільших ринках, забезпечує найнижчі виробничі затрати на сировину, продукцію та дозволяє досягати значного економічного зростання на основі справедливої конкуренції. Для вирішення зазначених питань необхідно підвищити усвідомлення серед осіб, які приймають рішення в управлінні державою, бізнесі, політиці, суспільстві; встановити пріоритетні сектори з високим потенціалом розвитку та зростання економіки; інтегрувати стандартизацію, сертифікацію, метрологічне забезпечення розвитку економіки у сферу наукових досліджень тощо.

12. Розвиток екологічної сертифікації у різних галузях економіки та у сфері природокористування сприяє виконанню рішень міжнародних стандартів і постанов ЄС, а також гармонізації вітчизняних нормативних документів до міжнародних, наприклад, Постанова Комісії (ЄС) №889/2008 від 5 вересня 2008 р. «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів».

Така система, що складається із стимулюючо-компенсаційного, примусово-обмежувальних регуляторів еколого-економічної діяльності суб'єктів господарювання у поєднанні із різними видами гнучких екологічних податків, матеріальної зацікавленості виробничої діяльності, диференціації цін за екологічними критеріями є економічно вигідною та екологічно доцільною, відповідає концепції сталого розвитку. Модель запровадження та стимулювання розвитку екологічної сертифікації наведена на рис. 3.3.

На сучасному етапі розвитку країн закони, нормативні документи, які належать до охорони НПС, в тому числі метрології, стандартизації та зокрема екологічної і сертифікації повинні розроблятися на єдиній науковій і методологічній базі. При цьому розробка і впровадження масштабних проектів у галузі охорони НПС неможлива без застосування міжнародних стандартів. Захист НПС зараз необхідно розглядати, як один із пріоритетних напрямків стандартизації.

Отже, економічне стимулювання екологічної сертифікації у сфері природокористування необхідно здійснювати за допомогою прямих і непрямих методів стимулювання. Пряме стимулювання передбачає державне фінансування витрат зацікавлених осіб на проведення екологічної сертифікації. Непряме стимулювання реалізується через податкову та грошово-кредитну політику, ціноутворення та систему компенсаційних виплат. Наприклад, інструменти економічного стимулювання розвитку екологічної сертифікації лісів в Україні які, доцільно також використовувати і до сфери природокористування запропоновані в [51]. Подібне стимулювання сталого

розвитку лісового господарства використовується в європейських країнах.

Рис. 3.3 – Модель запровадження стимулювання розвитку екологічної сертифікації [16].

В наш час перевагу необхідно надавати непрямим методам стимулювання за допомогою податкової політики та механізму ціноутворення. На перспективу доцільно поєднувати різні методи стимулювання залежно від еколого-економічних умов організації, адміністративної одиниці тощо.

Екологічну сертифікацію сировини, продукції, об'єктів НПС необхідно поєднувати з інформуванням органів влади, населення, громадських організацій та рекламою, що є вагомим маркетинговим інструментом територій та реалізації екологічно безпечної сировини, продукції, послуг тощо.

Така система, що складається із стимулюючо-компенсаційного, примусово-обмежувальних регуляторів еколого-економічної діяльності суб'єктів господарювання у поєднанні із різними видами гнучких екологічних податків, матеріальної зацікавленості виробничої діяльності, диференціації цін за екологічними критеріями є економічно вигідною та екологічно доцільною, відповідає концепції еколого-рівноваженого розвитку.

ВИСНОВКИ

Глобальні світові еколого-економічні процеси безпосередньо стосуються екологічного менеджменту, екологічної та інформаційної економіки, стандартизації та сертифікації. У такій ситуації основним завданням реформування економіки України у напрямку екологічно збалансованого розвитку є створення нових механізмів та інструментів її регулювання, які адекватні ринковій економіці в умовах перехідного періоду. На основі проведених досліджень отримані наступні результати.

Подальший розвиток теоретичних, методологічних і практичних засад екологічного менеджменту, процеси глобалізації, надзвичайної конкуренції на ринку товарів і послуг, екологізація життєзабезпечення обумовлюють актуальність розвитку екологічної сертифікації на основі системного підходу щодо сировини, продукції, послуг, об'єктів НПС, у сфері природокористування та природоохоронної діяльності.

Актуальність розробки нових теоретико-методологічних підходів щодо оцінки стану і тенденцій, що відбуваються в НПС полягає в її ролі як необхідної складової якості життєзабезпечення населення, формування системи екологічного менеджменту, інформаційної складової природокористування і природоохоронної діяльності. Туму є необхідність екологічної сертифікації в структурі взаємин економічних суб'єктів господарської діяльності і суспільства щодо врахування якості сировини, продукції та у цілому НПС. Сучасні тенденції розвитку світової спільноти спрямовують інвестиційну політику на нові галузі знань, які спроможні вирішувати системні питання економіки, екології, соціальної сфери різних рівнів за єдиного методологічного підходу вирішення народногосподарських задач, якою і є за своєю сутністю екологічна сертифікація.

Урахування екологічних параметрів НПС у системі макроекономічних

показників слід вважати обов'язковим компонентом процесу прийняття виважених соціально-економічних і політичних рішень та їх інтеграції з екологічними рішеннями. Тому еколого-економічна оцінка НПС має стати інтегрованою, комплексною, яка б забезпечувала ґрунтовний аналіз екологічних та економічних результатів і наслідків реалізації проектів і рішень. Реалізація таких положень може бути здійснена через процедуру екологічного аудиту та в подальшому сертифікації у сфері природокористування.

Концептуальні засади щодо виникнення, становлення та розвитку екологічної сертифікації у сфері природокористування відбуваються у контексті системного екологічного менеджменту та планування складних еколого-економічних систем: адаптивне управління, системний підхід, суспільний контроль, стратегічна екологічна оцінка, що потребує напрацювання концептуальних, теоретико-методологічних і законодавчо нормативних положень.

Екологічна сертифікація виникла та розвивається внаслідок складних економічних, екологічних, соціальних явищ, тенденцій, зв'язків та їх наслідків, є актуальною та потребує свого методологічного становлення. Вона є інструментом екологічного менеджменту, який використовує масиви інформації, наприклад, про стан в цілому НПС, а з іншої - створює інформацію для прийняття управлінських рішень. Така інформація є системною, інноваційною, відповідає практичним потребам сьогодення, є необхідністю для комунікаційних відносин та за своєю сутністю інформаційним товаром.

Розвиток екологічної сертифікації відбувається за такими основними напрямками: обов'язкова сертифікація - забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності суспільства, зокрема товарів, продукції, послуг; добровільна сертифікація - у сфері природокористування, наприклад, лісів, сільськогосподарських земель з метою стабілізації та покращання якості НПС шляхом гармонізації робіт на всіх етапах життєдіяльності суспільства; проведення процедури екологічної сертифікації як передумови екологічного маркування.

Сертифікація є сучасним засобом світового регулювання у різних галузях економіки. В наш час змінюється еколого-економічна модель взаємовідносин між країнами, оскільки послуги виходять на рівень міжнародної конкуренції, різні технології зливаються, традиційні границі між секторами економіки зникають і ускладнюються, а клієнти шукають постачальників і субпідрядників на глобальному рівні. Такі тенденції стимулюють потребу в напрацюванні нормативних документів із сертифікації, прийнятих на міжнародному рівні, що можуть використовуватися для визначення конкретних вимог до продукції та послуг, систем менеджменту якості, систем екологічного менеджменту, якості НПС. Таким чином впровадження системи екологічної сертифікації відповідатиме як внутрішнім, так і зовнішнім вимогам до економіки країни: вимогам суспільства щодо охорони і раціонального використання НПС; потребі споживача мати достовірну інформацію про екологічні властивості продукції і послуг; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції; вимогам світової спільноти та СОТ.

Системна сутність процедури екологічного аудиту полягає в тому, що вона має рекомендувати екологічні обмеження для економіки регіонів, природно-господарських систем, підприємств через гранично допустимі рівні вилучення природного капіталу; об'єми викидів, скидів; врахування екологічної ємності територій; ліквідацію причин, факторів, джерел розбалансованої використання природного капіталу, а на заключному етапі - екологічної сертифікації, яка вказує на шляхи реалізації процедури оцінки відповідності. З метою реалізації зазначених положень запропоновано схему «стабілізація стану природного капіталу - екологічна безпека - екологічний аудит - екологічна сертифікація і страхування».

Значення ЕА як інформаційного забезпечення екологічної сертифікації з економічної точки зору полягає в тому, що ринкові методи у сфері природокористування зможуть функціонувати ефективніше стимулюючи досягнення дієвих рівнів економічної та екологічної безпеки. В монографії доведено, що ЕА необхідно розглядати як еколого-економічний механізм

екологічного менеджменту у сфері природокористування і природоохоронної діяльності. З цією метою удосконалені організаційно-економічні методи управління екологічними ризиками інновацій на різних рівнях з використанням системного підходу і концептуальних положень екологічної сертифікації у сфері природокористування. Доведено, що на відміну від звичайних економічних інструментів екологічного регулювання, які не забезпечують комплексності та рівномірності формування підсистем економічного механізму екологічного регулювання - екологічна сертифікація у сфері природокористування спрацьовує як єдиний еколого-економічний синергетичний інструмент на основі біотичного регулювання використання природного капіталу.

Для екологічної сертифікації у сфері природокористування доцільно використовувати схему сертифікації третьою стороною, яка поширилася у всьому світі та в Україні щодо інших об'єктів, завдяки неупередженості та незалежності.

Впровадження екологічної сертифікації можливе адміністративним шляхом та державної підтримки визначених заходів для економічної мотивації підприємств, організацій, органів управління спрямованих на впровадження екологічної сертифікації відповідно до вітчизняних, міжнародних та європейських вимог. Тому екологічну сертифікацію у сфері природокористування можливо віднести до стратегічних завдань, оскільки вона визначає конкурентоспроможність підприємств, організацій, інноваційну привабливість адміністративних територій, а на заключному етапі – стан економіки.

Якість НПС, екологічні безпека, менеджмент, аудит, стандартизація, сертифікація, господарська, економічна, соціальна діяльність перебувають у тісному взаємозв'язку. Звідси, якісна і кількісна характеристика життєзабезпечення є актуальними для суспільства, країн і в цілому світової спільноти. Вирішення таких питань можливе із залученням екологічної сертифікації у сфері природокористування, адже вона є процедурою, що

логічно завершує розробку систем менеджменту, гарантує безпеку продукції, послуг, використання об'єктів НПС, особливо це актуально щодо сільськогосподарських земель у контексті їх екологічної безпеки, надзвичайної конкуренції продовольства та поряд з цим недостатньої кількості на ринку України екологічно безпечної харчової продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про захист прав споживачів», від 12.05.1991 № 1023-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
2. Закон України «Про охорону праці» від 14.10.1992 № 2694-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
3. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
4. Закон України «Про забезпечення санітарного й епідеміологічного благополуччя населення» від 24.02.1994 № 4004-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>.
5. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 № 124-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
6. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
7. Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2809-15>.
8. Постанова Верховної Ради «Про затвердження Порядку митного оформлення товарів, що ввозяться на митну територію України та підлягають обов'язковій сертифікації в Україні від 14.05.2008 № 446» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/446-2008-%D0%BF>.

9. КНД 50-002-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Основні положення.
10. КНД 50-003-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до органів з сертифікації продукції і порядок їхньої акредитації.
11. КНД 50-004-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Вимоги до випробувальних лабораторій і порядок їхньої акредитації.
12. КНД 50-005-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Порядок проведення сертифікації продукції.
13. КНД 50-006-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Атестація виробництва. Порядок здійснення.
14. КНД 50-007-93. Система сертифікації УкрСЕПРО. Реєстр системи.
15. Стандартизація та сертифікація. Конспект лекцій. ВНТУ. Вінниця 2014 р. 154 с.
16. Скрипчук П.М. Екологічна сертифікація в сфері природокористування: еколого-економічні засади розвитку: моногр. / П.М. Скрипчук. Рівне. НУВГП, 2011. 358 с.
17. Скрипчук П.М. Екологічна сертифікація як інструмент виробництва та споживання екологічно чистої продукції / Економіка України. 2006. № 3. С.55-63.
18. Регламент (ЄС) № 854/2004 Європейського Парламенту та Ради Європи від 29 квітня 2004 року «Про встановлення спеціальних правил гігієни продовольчої продукції».
19. Регламент ЄС № 853/2004 Європейського Парламенту та Ради Європи від 29.04.2004 «Про встановлення спеціальних правил гігієни харчової продукції».
20. Регламент ЄС № 854/2004 Європейського Парламенту та Ради Європи від 29.04.2004 «Про встановлення спеціальних правил стосовно організації офіційного контролю продукції тваринного походження, призначеної для людського споживання».

21. Кожушко Л.Ф. Екологічний менеджмент: Підручник /Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М. К.: ВЦ «Академія», 2007. 432 с.
22. Скрипчук П.М. Менеджмент якості докiлля: (Монографія) - Рівне: НУВЕП, 2006 - 350 с.
23. Скрипчук П.М. Організаційно-економічні засади сертифікації об'єктів навколишнього природного середовища / Вісник Сумського державного університету. Серія економіка. № 7 (91). Суми. Видавництво СумДУ, 2006. С. 162-169.
24. Віскузі, В. Кіп та ін. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: Пер. з англ. / В. Кіп Віскузі, Джон. М. Берном, Джозеф Е. Еарингтон (мол.); Наук. ред. пер. та авт. предм. О. Кілієвич. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 1047 с.
25. Скрипчук П.М. Концепція екологічної сертифікації продукції, послуг, об'єктів і територій навколишнього природного середовища. Стандартизація, сертифікація, якість, № 4, 2009, С. 41-51.
26. Скрипчук П.М. Концептуальні засади екологічної сертифікації в Україні. Матеріали науково-технічної конференції «Системи - 2008: метрологія, стандартизація, сертифікація» (до 40-річчя створення ДП НДІ «Система», 30-31 жовтня 2008 р., м. Львів). - С. 228-231.
27. Прокопенко Н.І. Дослідження методів оцінки якості життя населення як інструменту забезпечення економічного розвитку / Вісник Національного університету водного господарства та природокористування // Збірник наукових праць. Випуск 1 (33). Економіка. Рівне - 2006. С. 87-93.
28. Науково-практичні основи екологічного менеджменту осушуваних земель Українського Полісся. Кожушко Л.Ф., Скрипчук П.М., та ін. Монографія. Рівне: Редакційно-видавничий відділ НУВЕП, 2007. 134 с.
29. Скрипчук П.М. Сертифікація якості навколишнього природного середовища. Регіональні перспективи, № 6 (43) 2004. С. 34-37.

30. Кузьминих Ю.В. Экономические основы формирования рынка экологических услуг в РФ (на примере лесных углеродных сертификатов): Автореф. дис. . д-ра экон. наук. - М.: МГУП, 2005. – 34 с.

31. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2030 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд.: Е.О. Андрощук, І.Б. Жилаєв, Б.Е. Чижевський, М.М. Шевченко. К.: Парламентське вид-во, 2009. 632 с.

32. Дегтярьова І.Б. Наукові основи підвищення ефективності еколого-економічних систем з урахуванням синергетичних ефектів. Автореф. дис. канд. экон. наук. СумДУ. Суми, 2009. 21 с.

33. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 № 880-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> (дата звернення 12.04.2017).

34. Ж. Дені Беліль. Міжнародний торговий центр: проблеми розвитку торгівлі / Інформаційний бюлетень з міжнародної стандартизації. 2005. № 4. С. 111-118.

35. Скрипчук П.М. Економічні аспекти екологічного маркування. Маркетинг в Україні. № 6., 2006. С. 34-38.

36. Садченко Е.В. Принципы и концепции экологического маркетинга. Монография. - Одесса: Астропринт, 2002. 400 с.

37. Агафоненко О.Ю. Про необхідність формування системи показників конкурентоспроможності регіонів / Регіональна економіка. 2007. № 7. С. 56-61.

38. ДСТУ ISO 9001-2001 Системи управління якістю. Вимоги. Національний стандарт України. Київ. Держспоживстандарт України. 2001 р. 24 с.

39. Ю. Джулієс. Користь стандартів для національної економіки. Інформаційний бюлетень з міжнародної стандартизації. № 2. 2002 р. С. 19-28.

40. Койфман Ю.І., та ін. Міжнародні та європейські системи сертифікації і акредитації: Організація діяльності, норми та правила / Довідник. Львів-Київ, 1995. 266 с.
41. Скрипчук П.М. Еколого-економічне моделювання в процедурі екологічних аудиту і сертифікації. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Збірник наукових праць. Випуск 3 (47). Рівне. 2009. С. 282-287.
42. Синякевич І.М. Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети. / Економіка України. - 2004.-№ 1. С. 57-63.
43. Стадницький Ю.І. Екологічні основи управління оздоровленням довкілля (методологія і практика) / Стадницький Ю.І. - Львів, ДУ «Львівська політехніка». 1999. 260 с.
44. Хвесик М.А., Голян В.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: (Монографія) / Хвесик М.А., Голян В.А. К.: Кондор, 2007. 480 с.
45. Ватаманюк-Зелінська У.З. Еколого - економічні засади управління інноваційною діяльністю підприємств (на прикладі Львівської області). Автореф. дис. канд. екон. наук. Львів, 2003. 20 с.
46. Скрипчук П.М. Організаційно-економічні основи запровадження екологічних стандартизації і сертифікації: Монографія. Рівне: НУБЕП, 2010. 265 с.
47. Экология и экономика природопользования: Учебник для вузов / Под ред. З.В. Гирусова, В.Н. Лопатина. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002. 519 с.
48. Скорик Н.В. Просторові аспекти збереження біорізномайття як економічного ресурсу. Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 26 / Одес. держ. екон. ун-т. Одеса: ОДЕУ, 2007 С. 301-307.
49. Збагерська Н.В. Удосконалення методологічних та методичних основ економічної оцінки природних ресурсів. Автореф. дис. кандидата екон. наук / НУБЕП, Рівне. 2003. 22 с.

50. Скрипчук П.М. Теоретичні засади екологічної сертифікації територій // Стандартизація, сертифікація, якість., № 2, 2007. С. 28-36.
51. Гродзинський М.Д. Стійкість геосистем до антропогенних навантажень. К.: Лікей, 1995. 233 с.